

ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და
პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი

ვასტანგ ითონიშვილი

ეპიზოდები საქართველოს ისტორიიდან

გამომცემლობა „მნიგნობარი“
თბილისი, 2019

ავტორის კვლევის მიზანია მკითხველს გააცხოს საქართველოს ისტორიული ტერიტორია და სახელმწიფოებრიობა, ბუნებრივი პირობები და მეურნეობა, ეთნიკური ისტორიის საკითხები, უცხოელ დამკვირვებელთა შეხედულებანი ქართველების შესახებ და ა. შ. ნაშრომი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტების, ისე განხილული საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთათვის

რედაქტორი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ვალერიან ითონიშვილი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: მარიამ ბუტიკაშვილი,
ანა რუაძე

© ვახტანგ ითონიშვილი

ISBN 978-9941-485-37-4

რედაქტორის ინფორმაცია.....	6
I. ისტორიული მიწა-წყალი, სახელმწიფოებრიობა.....	7
II. ბუნებრივი პირობები და მეურნეობა.....	17
III. ეთნოგენეზისა და ეთნიკური სტრუქტურის საკითხისათვის.....	23
IV. ეთნიკური ნომინაცია.....	44
V. მოსახლეობა და განსახლების არეალი.....	48
VI. ქართველები უცხოელ დამკვირვებელთა თვალთახედვით.....	62

ქართველებისა და კავკასიელების შესწავლის სფეროში ვახტანგ ითონიშვილის მრავალრიცხოვანი შრომების დიდი ნაწილი მიეძღვნა ქართველ მთიელთა ისტორიისა და ეთნოგრაფიის საკითხების კვლევას. მათ შორის აღსანიშნავია ეთნიკური ისტორიის, ეთნოგეოგრაფიის, სოციალური სტრუქტურის, ვერტიკალური ზონალობის, ისტორიოგრაფიის, რელიგიის ისტორიის, ტოპონიმიკისა და ონომასტიკის პრობლემები. კვლევა-ძიების სიერცუე მოიცავს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთს. მასთან მიმართებაშია შესწავლილი დეაღეთის ისტორიის საკითხები და გამოკვლევები ჩრდილო კავკასიის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შესწავლის მიმართულებით.

ვახტანგს განზრახული ჰქონდა შეექმნა ნაშრომი — ქართველები და საქართველო, მაგრამ ეს მიზანი განუხორციელებელი დარჩა. ამ თემაზე შემოგვრჩა მხოლოდ ცალკეული საკითხები, რისი გამოქვეყნებაც საჭიროდ ჩავთვალე იმ სახით, როგორადაც ის ავტორის საწერ მაგიდაზე დარჩა.

საჭიროდ მიმაჩნია მკითხველმა გაითვალისწინოს, რომ ამ წიგნის ავტორი გარდაიცვალა 2000 წელს. ამის შესაბამისად ნაშრომში ფიქსირებული მონაცემები მხოლოდ 2000 წლამდე არსებულ პერიოდს მოიცავს.

I. ისტორიული მიწა-წყალი, სახელმწიფოებრიობა

ქართველი ერი გარკვეულ ტერიტორიაზე (სამხრეთ-დასავლეთი კავკასია და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთი) ისტორიულად ჩამოყალიბებული და ერთი უმთავრესი თვითსახელწოდებით („ქართველი“) აღჭურვილი ეთნიკური წარმონაქმნია, რომელმაც ეთნოეპოლუციის ფრიად ხანგრძლივი და რთული გზა განვლო და დღემდე მოიცანა თავი მონოლითური ეთნოსოციალური და ეთნოკულტურული ორგანიზაციის სახით. საქართველო ღოკალიზდება ამიერკავკასიის ცენტრალურ და დასავლეთ ნაწილში, თუმცა მისი ზოგიერთი მხარე (ხევი, თრუსო, დვალეთი, თუშეთი, პირიქითი ხევსურეთი) გეოგრაფიულად ჩრდილო კავკასიის რეგიონებსაც მოიცავს. თავად ქართველები (თვითსახელწოდება „ქართველი“) – საქართველოს ძირითადი და ძველთაძველი მოსახლენი – თავიანთ სამშობლოს უწოდებენ „საქართველოს“. ავტოეთნონიმ „ქართველი“-სგან მომდინარე ეს დერივაციული ტოპონიმი ზედმიწევნით ნიშნავს „ქართველთა ქვეყანა“-ს. რაც შეეხება საქართველოს აღმნიშვნელ უცხო სახელწოდებებს (ბერძნული „გეორგიანოს“, სპარსული „გურჯისტან“, არაბული „ჯურზან“, თურქული „ქურჩუსტან“, სომხური „ერასტან“, იტალიური და ესპანური „გეორგია“, ინგლისური „ჯორჯია“, ფრანგული „ეორჟიე“, გერმანული „გეორგიენ“, რუსული „გრუზია“), მათ, როგორც ჩანს, საფუძვლად დაედო ბერძნული ტერმინები „გეორგია“ (=მიწათმოქმედება) და „გეორგოს“ (=მიწათმოქმედი), ან კიდევ საქართველოში წმინდა გიორგის კულტის არნახული პოპულარობის ფაქტი, რის კვალობაზე ისინი ნიადაგ იოლად ეტიმოლოგიზირდება როგორც „მიწათმოქმედების ქვეყანა“ // „მიწათმოქმედთა ქვეყანა“ ან როგორც „წმინდა გიორგის ქვეყანა“. მაგრამ არაა გამორიცხული იმის შესაძლებლობაც, რომ საქართველოს მისამართით გამოყენებული ეგზოტოპონიმე-

ბი მომდინარეობდეს სპარსული სიტყვიდან „გორგ“ (=მგელი), საიდანაც მიღებულ იქნა ჯერ არაბულ-სირიული „გურგ/გურჯ/ჯურზან“ და სპარსული „გურჯ/გურძ/გურჯისტან“ ფორმები, ხოლო ამ უკანასკნელთაგან ევროპული „ჯორჯია/ქორჟი/გეორგიენ“ და რუსული „გრუზია“.

ქართველი ხალხის ეთნოგენეზის, შემდგომი ეთნოგრადაციის და ფიზიკური არსებობის ბუნებაში ერთადერთი ისტორიულ-გეოგრაფიული არეალი – საქართველო წარმოადგენს საუკუნეების მანძილზე გამოხაზულ საზღვრებში მტკიცედ ლოკალიზებულ ქვეყანას, ქართველთა ისტორიულ-სამშობლოს და მათი უწყვეტი სახელმწიფოებრიობის ინვარიანტულ გეოპოლიტიკურ სივრცეს, სადაც ისინი უხსოვარი დროიდან ქმნიდნენ ეროვნული თვითმყოფადობის განმსაზღვრელ კულტურულ ფასეულობებს და ხვეწდნენ თავისი ეთნიკური ინდივიდუალობის მაპროფილებელ ნიშან-თვისებებს (მშობლიური ენა, ეთნიკური გენოტიპი, ეთნიკური ნომენკლატურა, სოციალური და პოლიეთნიკური სტრუქტურები, ეთნიკური ცნობიერება და სხვ.).

აწინდელი საქართველოს ტერიტორია (სულ რაღაც 69,5 ათასი კმ²) ქართველი ხალხის ეთნოგენეტიკურ-ეთნოკულტურულ და ეთნოპოლიტიკური ევოლუციის დოკუმენტურად ცნობილ და დროთა განმავლობაში კატასტროფულად შეკვეცილ ისტორიულ-გეოგრაფიულ არეალს წარმოადგენს.

შედარებისათვის საკმარისია აღინიშნოს, რომ საქართველოს მონარქიის ტერიტორია XII საუკუნეში 205 ათას კმ² მოიცავდა. ესოდენ სავალალო ტერიტორიული შეკვეცა კი საქართველოს ჯერ ოსმალეთისა და მეფის რუსეთის იმპერიების ექსპანსიის, ხოლო შემდეგ უკვე საბჭოთა რუსეთის მიერ 1918-1921 წლებში არსებული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციისა და ანექსიის (1922 წ.) შედეგად განიცადა. მარტო 1922 წელს საქართველოს კუთვნილი ტერიტორიიდან 20 ათასი კმ² ჩამოატარეს მეზობელი ქვეყნების სასარგებლოდ. ესოდენ მნიშვნელოვა-

ნი დანაკარგის მიუხედავად საქართველოს მოძებნა მსოფლიოს თანამედროვე პოლიტიკურ რუკაზე ნამდვილად არ ჭირს. ამ მაჩვენებლით მას 199-ე ადგილი უჭირავს მსოფლიოში ამჟამად აღრიცხულ 209 სახელმწიფოს შორის და 25-ე ადგილი ევროპის 45 სახელმწიფოს შორის. ქვეყნის გაბარიტებზე მიახლოებითი წარმოდგენა რომ ვიქონიოთ, უპრიანია შეინიშნოს, რომ საქართველო თავისუფლად ჩაიტევს ერთად აღებულ ბელგიას, ალბანეთს, კვიპროსს, ანდორას, ლიხენშტეინს და სან-მარინოს, ანდა დანიას, სლოვენიას, ბახრეინს, სინგაპურს, მავრიკს და გრენადას.

საქართველოს ჩრდილოეთით ესაზღვრება რუსეთის ფედერაცია რესპუბლიკა (სახელდობრ, კრასნოდარის მხარე და რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ჩრდილოკავკასიური რესპუბლიკები: დაღესტანი, ჩაჩნეთი, ინგუშეთი, ოსეთი, ყაბარდო-ბალყარეთი, ყარაჩაი-ჩერქეზეთი), აღმოსავლეთით აზერბაიჯანი, სამხრეთით სომხეთი, სამხრეთ-დასავლეთით კი თურქეთი. დასავლეთის მხრიდან ქვეყანას აკრავს შავი ზღვა, რომლის სანაპირო ზოლი საქართველოს ფარგლებში 308 კილომეტრზეა გადაჭიმული. საქართველოს საზღვრების საერთო სიგრძე 1968 კილომეტრია; აქედან სახმელეთო საზღვრებისა – 1660,4 კმ. ლიხის ქედით საქართველო იყოფა ორ უმთავრეს ფიზიკურ-გეოგრაფიულ არეალად – აღმოსავლეთ საქართველოდ და დასავლეთ საქართველოდ. საქართველოს შემადგენლობაშია ორი ზღვისპირა ავტონომიური ერთეული – აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა (შეიქმნა 1921 წელს; ტერიტორია 8,6 , დედაქალაქი სოხუმი) და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა (შეიქმნა 1921 წელს, ტერიტორია 2 ათასი კმ²; დედაქალაქი ბათუმი)*.

* რედაქტორის შენიშვნა: როდესაც ეს სტრიქონები იწერებოდა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, რომელიც ოსებმა ავტონომიურ რესპუბლიკად გარდაქმნეს, უკვე გაუქმებული იყო საქართველოს პარლამენტის გადაწყვეტილებით.

საქართველოს დედაქალაქია აღმოსავლეთ საქართველოში მდებარე თბილისი (ფართობი 140 კმ², მოსახლეობა 1 მილიონ 263 ათასი), რომელიც მთელი კავკასიის უმთავრეს სამეცნიერო, კულტურულ და ინდუსტრიულ ცენტრს წარმოადგენს და მსოფლიოს უძველეს ქალაქთა სიას ავსებს. მისი პირველი წყაროსეული მოხსენიება განეკუთვნება IV საუკუნის მეორე ნახევარს. V საუკუნიდან კი ის ქართველ მეფეთა სატახტო ქალაქია. როგორც ცნობილია, მისი სახელწოდება თბილი მინერალური წყაროების საბადოების არსებობას უკავშირდება. XIX-XX საუკუნეების რუსი და ევროპელი ავტორები ქალაქს უწოდებენ Тифлис-ს. აღსანიშნავია, რომ ამ რიგის ნომინაცია ევროპელთა შორის დღესაც ძალაშია.

საქართველოს ამჟამინდელი მიწა-წყალი ქართველი ხალხის ისტორიული სამშობლოსა და მისი კუთვნილი ისტორიული მიწა-წყლის ჰარმონიული შეთანაწყობის კლასიკურ ნიმუშად გვევლინება და ამ შემთხვევაში ცნებების „ისტორიული სამშობლოს“ და „ისტორიული მიწა-წყლის“ ჯეროვანი კორელაციისათვის უცხოა რაიმე სახის შინაგანი ანტაგონიზმი.

ამრიგად, უყოყმანოდ შეიძლება იმის კონსტატირება, რომ ისტორიული მიწა-წყალიც, ანუ მისი ეთნოკულტურული და ეთნოპოლიტიკური პასიონარობის ის ლოკალური ფიზიკურ-გეოგრაფიული სივრცე, სადაც ქართველთა წინაპრებმა ე. წ. „თვითგამორკვევის“ საწყისი პროცედურა სულ ცოტა 30 საუკუნის წინ (ჯერ კიდევ ეთნიკური არქეტიპის ფორმირების ეტაპზე) გაიარეს. აკი თავად საქართველო ვითარცა კულტურულ-ისტორიული, ეთნოგრაფიული და პოლიტიკური რეალობა, სწორედ აღნიშნული პროცედურის კანონზომიერი განსხეულებაა, ხოლო XI ს-დან მოყოლებული დღემდე გამოყენებული პროსესიური (ან პოსესიური ან პოსესიურ-სინტაგმური) ტოპონიმები „საქართველო“, „ყოველი საქართველო“, „სრულიად საქართვე-

ლო“ ქართველთა მიერ საკუთარი ისტორიული სამშობლოსა და ისტორიული მიწა-წყლის უცდილობლად პერობა-მფლობელის ფაქტის მაფიქსირებელი რეალიონიმებია.

ქართველი ხალხის, როგორც საქართველოს მიწა-წყლის კანონიერი მპყრობელის და არალიმიტირებული მესაკუთრის, ისტორიულ-სამართლებრივად არგუმენტირებული ქცევის ფარგლები, აგრეთვე მისი სამკვიდრებელი ქვეყნის საზღვრები, თავად საქართველოს სამიათასწლოვანი განვითარების შინაგანი ლოგიკით არის დადგენილი.

ქართველი ხალხი საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ოდითგანვე განერცობილი ერთიანი ავტოქთონი ერია, რომელსაც არ გააჩნია სხვა ისტორიული სამშობლო საქართველოს გარდა და ცხადია, არ ეგულება თავისი ისტორიული სამშობლოს ტერიტორიის რეალური მოცილე საქართველოს ფარგლებში (და მით უმეტეს, მის ფარგლებს გარეთ) მცხოვრები სხვა რომელიმე ეთნოსის (თუ ეთნიკური ჯგუფის) სახით. ამდენად, ქართველი ერი თავის ისტორიულ სამშობლოსა და ისტორიული მიწა-წყლის ყველა კუთხე-კუნჭულს ფლობს არა მოსარგებლის, არამედ სრული მესაკუთრის (მფლობელ-მოსარგებელ-განმკარგველის) და მშობლიური ქვეყნის სრული ბატონ-პატრონის ხელშეუვალი უფლებით, რომელიც აბსოლუტური და უვადოა და შესაბამისად, უდავოც. საქართველოს მიწა-წყლის იურიდიული და ფაქტობრივი ბედის გადაწყვეტაც ნიადაგ ქართველი ერის ისტორიული პრეროგატივაა.

საქართველოს მიწა-წყლის გენერალური ისტორიულ-გეოგრაფიული და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დარაიონების ტრადიციით ქვეყანა იყოფა რვა უმთავრეს პროვინციად: 1. ქართლი, 2. კახეთი, 3. მესხეთი, 4. იმერეთი, 5. გურია, 6. სამეგრელო, 7. სვანეთი, 8. აფხაზეთი. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დარაიონების ტრადიციით კი საქართველო წარმოადგენს ათეულობით დიდ-პატარა კუთხეს (ქართლი, კახეთი, ქიზიყი, ერწო, თიანეთი, თუშეთი, ხევსურეთი,

ფშავი, ხევი, თრუსო, მაღრან-დვალეთი, მთიულეთი, გუდამაყარი, ხანდო, ჭართალი, ქსნისხევი (ან ქსანი), თორი, თრიალეთი, სამცხე, ჯავახეთი, აჭარა, გურია, იმერეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სამეგრელო, სევანეთი, აფხაზეთი, ქიჯეთი) შენაზავს, რომელთაგან თავისი მაკონსოლიდირებელი მნიშვნელობით გამოირჩევა ქართლი – სრულიად საქართველოს ისტორიული ბაღავარი.

საქართველოს მიწა-წყალი მსოფლიო ანთროპოგენეტიკური პროცესის ფრიად ღირსშესანიშნავი არეალია, სადაც ნაპოვნია ერთ-ერთი უმაღლესი პრიმატის (ე. წ. უდაბნოპითეკის) და ქ. დმანისთან მიკვლეული ევრაზიის უძველესი (I მლნ. ან უფრო ადრეული ხანით დათარიღებული) ადამიანის ნაშთები. ამ ბრწყინვალე აღმოჩენის გარდა ქვეყნის სხვადასხვა რაიონებში მრავლად არის ფიქსირებული პალეოლითის (ძველი ქვის ხანის), ნეოლითის (ახალი ქვის ხანის) და ენეოლითის (სპილენძ-ქვის ხანის) ძეგლებიც. ბრინჯაო-ადრერკინის ხანა კი აქ წარმოდგენილია მტკვარ-არაქსის, თრიალეთის და კოლხური არქეოლოგიური კულტურის უნიკალური ძეგლებით, როგორც არქეოლოგიური მასალის ანალიზი ცხადყოფს, ჯერ კიდევ ნეოლითის ეპოქის დასასრულისათვის და ენეოლითის ხანაში მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა საქართველოს ტერიტორიაზე მეურნეობის წამყვან დარგებად ქცეულა.

საქართველოს 30 საუკუნის უწყვეტი სახელწიფოებრიობის მქონე ქვეყანაა, რომლის ისტორიაში ცნობილია 100-ზე მეტი მეფის (მათ შორის 24 გაერთიანებული საქართველოს მეფის) და რამდენიმე სამეფო დინასტიის (ფარნავაზიანთა, ნებროთიანთა, არშაკუნიანთა, ხოსროიანთა, ბაგრატიონთა) სახელი. ჯერ კიდევ ძვ. წ. II ათასწლეულის დასასრულს და I ათასწლეულის დასაწყისში ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ რეგიონში ჩამოყალიბდა ქართველურ ტომთა ორი დიდი ადრეკლასობრივი სახელმწიფო – დიაოხი (ტაოხი, ტაო) და არგონავტების მითში

ასახული კულხა (კოლხეთი), რომელნიც (ძვ. წ. IX-VIII სს-ში განადგურებულ იქნა ურარტუსა და კიმერიელთა მიერ. ძველი კულხას ადგილზე ძვ. წ. VI ს-ში შეიქმნა ეგრისი (კოლხეთის) ახალი დასავლურ-ქართული სამეფო, ძვ. წ. IV ს-ში კი საფუძველი ჩაეყარა ქართლის (ან იბერიის აღმოსავლურ-ქართულ სამეფოს, რომელიც საუკუნეების მანძილზე აქემენიდური და სასანიდური ირანის, პართიის, პონტოს, რომის, ბიზანტიის და არაბების აგრესიას განიცდიდნენ. ამასთან აზიელი მეზობლების მხრიდან ზეწოლას დამატებითი იმპულსი მისცა ქრისტიანობის ნაადრევმა გადაქცევამ საქართველოს სახელმწიფო რელიგიად (318 წ.). სწორედ უცხოელთა ასეთი ექსპანსიის მიზეზით ურთიანი ქართული სახელმწიფოს ფორმირების პროცესიც მხოლოდ X ს-ში დაგვირგვინდა ჯეროვანი წარმატებით, თურქსელ-ჯუკებთან ომში გამარჯვების შემდეგ კი საქართველო მახლობელი აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა, რომელიც XII ს-ის II ნახევარსა და XIII ს-ის დასაწყისში თითქმის მთელი კავკასიას და მიმდებარე რეგიონებს აერთიანებდა და შავსა და კასპიის ზღვებს შორის იყო განფენილი. მაგრამ ქართული სახელმწიფოს ეს „ოქროს ხანა“ ხანმოკლე აღმოჩნდა. XIII-XIV სს-ში ხვარაზმელთა, მონღოლ-თათართა და თემურ-ლენგის ურდოების შემოსევების მთელმა კასკადმა ის თანდათან დააუბლურა. მარტო თემურ-ლენგმა რვაჯერ დალაშქრა და გაცამტვერა აყვავებული ქვეყანა. XV ს-დან ფეოდალური სეპარატიზმის გაძლიერებისა და ბიზანტიის იმპერიის დაცემის კვალობაზე გეოპოლიტიკური ვითარების ძირფესვიანი შეცვლის პირობებში აგრესიულ ისლამურ გარემოცვაში ქრისტიანობის კუნძულად ქცეული საქართველოს ურთიანი ფეოდალური მონარქია დაიშალა სამეფო-სამთავროებად (ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოებად და გურიის, სამცხე-საათაბაგოს, სვანეთის და ოდიშის სამთავროებად). ამის შემდეგ XVI-XVIII სს-ში დაქუცმაცებული ქვეყანა გა-

მუდმებით უთანასწორო ომებს აწარმოებდა თურქოსმად-
თა იმპერიის, სეფიანთა ირანის და დადესტნის წინააღ-
მდეგ. 1801-1878 წლებში კი სისხლისაგან დაცლილი საქარ-
თველოს ცალკეული ნაწილები თანმიმდევრულად იქნა
დაპყრობილი რუსეთის იმპერიის მიერ. 1918 წლის 26 მაისს
ქართველებმა შეძლეს სახელმწიფოებრიობის აღდგენა სა-
ქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახით, რომელ-
მაც 1921 წლის თებერვალში მიიღო დამოუკიდებელი სა-
ქართველოს პირველი კონსტიტუცია და რომელიც ოფიცია-
ლურად ცნო მსოფლიოს მრავალმა სახელმწიფომ (მათ
შორის საბჭოთა რუსეთმაც). მაგრამ 1922 წ. საბჭოთა რუ-
სეთმა ვერაგულად დაარღვია 1921 წ. 27 მაისს საქართვე-
ლოსა და რუსეთს შორის დადებული სამშვიდობო ხელ-
შეკრულება და მოახდინა მანამდე ცნობილი საქართველოს
დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია და ფაქტობრივი
ანექსია (1922 წ. 25 თებერვალი), რის შემდეგაც ის გააწევ-
რიანეს ჯერ ე. წ. ამიერკავკასიის საბჭოთა სოციალისტუ-
რი რესპუბლიკების ფედერაციაში (1922 წლის მარტი), ხო-
ლო შემდეგ უკვე სსრკ-ში ე. წ. მოკავშირე რესპუბლიკის –
საქართველოს სსრ-ის სტატუსით (1922 წ. 30 დეკემბერი).
69 წლის ტრაგიკული ინტერვალის შემდეგ ტოტალიტარუ-
ლი სისტემის მსხვერველს შედეგად ქვეყანამ მეორედ შეძლო
სახელმწიფოებრიობის აღდგენა – 1991 წლის 9 აპრილის
აქტით საქართველომ გამოაცხადა დამოუკიდებლობა და
საბოლოოდ გაემიჯნა „ბოროტების იმპერიას“.

ცხადია, 3000-წლიანი სახელმწიფოებრიობის მქონე
საქართველოს თანამედროვე მიწა-წყლისა და მის ფარ-
გლებში ზემოთ ჩამოვლილი მრავალრიცხოვანი ისტორი-
ულ-ეთნოგრაფიული მხარეების საზღვრები თავად 3000
წლის ისტორიის მიერ არის გამოხატული. თუმცა იმავე
ისტორიამ „ისე ინება“, რომ საქართველოს ისტორიული
მიწა-წყლის (ძველი ქართული ნომინაციით „ყოველი საქარ-
თველო“-ს ან „სრულიად საქართველო“-ს) ძალზე დიდი ნა-

წილი დღესდღეობით საქართველოს რესპუბლიკის საზღვრებს მიღმა დარჩენილი. აკი უკანასკნელი 3 საუკუნის მანძილზე მეზობელ იმპერიათა (ოსმალეთი, მეფის და საბჭოთა რუსეთი) ექსპანსიის შედეგად საქართველომ არსებითი ტერიტორიული შეკეცვა განიცადა და საუკუნეების მანძილზე მასში შემავალი არაერთი პროვინცია (ტაო, კლარჯეთი, შაქშეთი, ჭანეთი, სპერი, კოლა, ანტაანი, ერუშეთი, საინგილო, დვალეთი, ჯიქეთი, აბოცი, ტაშირი, ღორე, ჩილდირი, ყაზახი, შამშადილუ) მოღიანად ან უპირატესად უცხო ქვეყნების შემადგენლობაში აღმოჩნდა. მაგრამ ასეთი საუაღალო დანაკარგების მიუხედავად, უკიდურესად შეკეცილი ისტორიული მიწა-წყლის მფლობელ ქვეყანას ნამდვილად არ აკლია ეთნოგრაფიული კოლორიტი, რაც პირველ რიგში შეპირისპირებულია თავად ქართველთა – ბევრი უცხოელისათვის სრულიად უცნობი ხალხის – ეთნოგრაფიული თავისებურებით.

საქართველოს რესპუბლიკა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის 179-ე წევრია (1992 წ. 31 დეკემბრიდან). მან 1991 წლის 9 აპრილს იურიდიულად ხოლო სსრკ-ის ლიკვიდაციის (1991 წ. 25 დეკემბერი) შემდეგ უკვე ფაქტობრივად აღიდგინა რუსეთის ექსპანსიის შედეგად ორგზის (1801 და 1921 წწ.) დაკარგული დამოუკიდებლობა, რითაც საბოლოოდ მოახდინა 3000-წლოვანი სახელმწიფოებრიობის რეანიმაცია. ამდენად საქართველოს რესპუბლიკა მრავალსაუკუნოვანი ქართული სახელმწიფოს, და არა სსრკ-ის შემადგენლობაში 70 წლის მანძილზე შემავალი ფსევდოსუვეერენული საქართველოს სსრ-ის, სამართალ-მემკვიდრეა, რომელიც აქტიურად ეძებს სახელმწიფოებრივი და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის ყველაზე ოპტიმალურ ვარიანტს. მართალია, ქვეყნის ტერიტორიაზე ფორმალურად დღესაც მოქმედებს 1918-1921 წწ-ში არსებული დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუცია (1921 წ.), მაგრამ ეს უკანასკნელი საფუძვლიან გადა-

მუშავება-კორექტირებას ან უფრო სრულყოფილი კონსტიტუციით შეცვლას საჭიროებს ახალ რეალობათა გათვალისწინებით. ამ „ახალ რეალობაში“ კი იგულისხმება თუნდაც ის ფაქტი, რომ ტერიტორიულად კატასტროფულად შეკეცილმა საქართველომ ბოლშევიკებისაგან „მემკვიდრებით“ მიიღო ე. წ. „ეთნოკონფლიქტებზე“ გათვლილი და ყოველად უნიათო საბჭოური ეკონომიკური სისტემა, რაც არაერთ პრობლემას ქმნის ქვეყნის ნორმალური განვითარების გზაზე და, ცხადია, სასწრაფო გარდაქმნას საჭიროებს.

საქართველო პარლამენტური რესპუბლიკაა, რომლის სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოა საქართველოს რესპუბლიკის ერთპალატიანი პარლამენტი. საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაა – ქართული, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე – ქართული და აფხაზური.

II. ბუნებრივი პირობები და მეურნეობა

საქართველოს გეორგრაფიულმა მდებარეობამ განაპირობა მისი ბუნებრივი მრავალფეროვნება. ქვეყანა გამოირჩევა ფრიად რთული რელიეფით. მისი ტერიტორიის თითქმის $\frac{2}{3}$ მთაგორიანია. ვერტიკალურად რესპუბლიკის ტერიტორია ვრცელდება შავი ზღვის დონიდან 5068,8 მ-მდე. მთავარი ოროგრაფიული ერთეულებია: კავკასიის მთავარი ქედი, მთიანეთშორისი ბარი, მესხეთის და თრიალეთის ქედები (მკირე კავკასიონის მთიანეთის ნაწილი) და სამხრეთ კავკასიონის ეულკანური მთიანეთი. საქართველოს ჩრდილოეთი საზღვრის გასწვრივ კავკასიონის მთიან სისტემას უჭირავს რესპუბლიკის ფართობის $\frac{1}{3}$ -ზე მეტი. საქართველოს კავკასიონის უმაღლესი მწვერვალებიანია შხარა (5058 მ.), მყინვარწვერი (ან ყაზბეგი, 5043 მ.), რუსთაველის პიკი (4950 მ.), თეთნულდი 4852 მ.) და უშბა (4710 მ.), ხოლო უმთავრესი უღელტეხილებია: ქლუხორი (2782 მ.), ნაკრა (3203 მ.), ბეზო (3700 მ.), ტეიბერი (3564 მ.), მამისონი (2892 მ.), როკი (2995მ.) და სახელგანთქმული ჯვარი (2379 მ.). მეურნეობის და განსახლების უმთავრესი არეალია ზემოაღნიშნულ ორ მთიან სისტემას შორის მოქცეული დადაბლებული ზონა და შავიზღვისპირა ზოლი, რომელიც მაქსიმალურადაა ათვისებული და მჭიდრო დასახლებით გამოირჩევა.

ბუნებრივი პირობების მრავალფეროვნება წარმოქმნის ჰავის სიტრფელესაც. დასავლეთ საქართველოში ტენიანი სუბტროპიკული ჰავა ჭარბობს, აღმოსავლეთ საქართველოსათვის კი დამახასიათებელია მშრალი და ზომიერად მშრალი სუბტროპიკული ჰავა.

საქართველოში ჩამოყალიბებულია ნაირგვარი ლანდშაფტები — დაწყებული ნახევრადუდაბნოსა და ნოტიო სუბტროპიკულიდან, დამთავრებული მარადთოვლიან-მყინვარებიანი (გლაციერ-ნივალურ) ლანდშაფტებით.

საქართველოს ტერიტორია საკმაოდ მდიდარია სასარგებლო წიაღისეულით. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქვანახშირის, მანგანუმის, ფერადი ლითონების და ზოგიერთი არაღმართონური მადნეულის საბადოებით.

საქართველოს შიგა წყლების დიდი რესურსები გააჩნია. ქვეყანაში სულ 25075 მდინარეა (საერთო სიგრძე 54768 კმ.), აქედან 17 ათასზე მეტი დასაუღელთ საქართველოშია აღრიცხული, ხოლო 7649 – აღმოსავლეთ საქართველოში. ამათგან მხოლოდ 16 მდინარეს აქვს 100-500 კმ-ის სიგრძე. მდინარეები ეკუთვნის შავი ზღვის აუზს (-დას. საქართველო) და კასპიის ზღვის აუზს (აღმ. საქართველო). საქართველოს უდიდესი მდინარეა მტკვარი, რომლის დინების მხოლოდ შუა წელი (400 კმ.) თავსდება რესპუბლიკის ფარგლებში, ყველაზე წყალუხვი მდინარეა რიონი (327 კმ.), რომელიც კალაპოტის გაწმენდის შემთხვევაში ქვემოწელში ვარგისია სანაოსნოდ. საქართველოში 860-მდე ტბაა (საერთო ფართობი 170 კმ²), რომელთა შორის უდიდესია ფარავანი (სარკის ფართობით 37,5 კმ²), ხოლო ყველაზე ღრმა – რიწა (სიღრმე = 101 მ.). ქვეყანაში 12 წყალსაცავია. მათი ჯამური ფართობი – 107 კმ²), წყლის მოცულობა – 2,4 მლნ. მ³). საქართველოს კავკასიონზე 688 მყინვარია (ფართობი 505 კმ²), ე. ი. რესპუბლიკის ფართობის 0,7%), ჭაობებს კი 225 ათასი ჰა უკავია.

მდიდარი და მრავალფეროვანია საქართველოს ფლორა და ფაუნა. ქვეყანაში იზრდება 13360 სახეობის მცენარე (მათგან 500 სახეობა ენდემურია). რესპუბლიკის ტერიტორიის 38,5% ტყითაა დაფარული, აღპური სარტყელი აქ 2400-2650 მმ-იდან 3000-3100 მმ-დეა, ნივალური სარტყელი კი იწყება 3500-3700 მმ-დან. საქართველოში ცნობილია ძუძუმწოვრების 100-მდე, ფრინველების 330-ზე მეტი, ქვეწარმავლების 48, ამფიბიების – 11, თევზების 160, უხერხემლო ცხოველების ათასობით სახეობა.

საქართველო მდიდარია მტკნარი მიწისქვეშა წყლების რესურსებით. მათი ჯამური ბუნებრივი დებიტი შეადგენს 560 მ³/წმ. ქვეყანაში განსაკუთრებული მრავალფეროვნებით ხასიათდება სამკურნალო მნიშვნელობის წყლები, რომელთა რაოდენობა 1400 აღწევს. ამთგან აღსანიშნავია სახელგანთქმული მინერალური სასმელი წყლები – ბორჯომი, საირმე, ნაბეღლაი და სხვ. რესპუბლიკის ტერიტორიაზე უნიკალურ თერმულ წყლებთან, სუსტად რადიოაქტიულ წყაროებთან ერთად საკმაოდ მრავალადაა სამკურნალო ტალახის საბადოებიც.

* * *

საქართველო აგრარულ-ინდუსტრიული ქვეყანაა, სადაც მცირემიწიანობის მიუხედავად (სასოფლო-სამეურნეო თვალსაზრისით რესპუბლიკის ტერიტორიის 17%-ია საექსპორტოდ ვარგისი) განსაკუთრებით მდიდარი ტრადიციები გააჩნია მიწათმოქმედებას (მარცვლეულის მოყვანას, მევენახეობას, მეხილეობას, მებოსტნეობას). აკი ქართველთა წინაპრებს დიდ სამიწათმოქმედო ტრადიციებზე უნდა მიგვანიშნებდეს თუნდათ საქართველოს გეორგიად (ბერძნ. = „მიწათმოქმედება“) სახელწოდების ზემოთ ხაზგასმული ფაქტიც. მართალია, სხვადასხვა სუბიექტურ თუ ობიექტურ გარემოებათა გამო საქართველო დღეს ვერ აწარმოებს საკმარისი რაოდენობის მარცვლეულს, მაგრამ მსოფლიოში ცნობილი ხორბლის 27 სახეობიდან ყველაზე მეტი – 14 (მათ შორის – 6 ენდემური) სწორედ საქართველოში გვხვდება და აქაა შემონახული კულტურული ხორბლის უძველესი, პირველადი პალეორელიქტური ფორმები, რის გამოც ეს ქვეყანა სამართლიანადაა მიჩნეული ხორბლის ბევრი კულტურული სახეობის წარმომავლობის პირველად გენოცენტრად. რაც შეეხება მევენახეობას, ის საქართველოს სოფლის მეურნეობის ფრიად რენტაბელური დარგია, ხოლო საქართველო ვაზის კულტურის სამშობლოდ და

გავრცელების ერთ-ერთ უძველეს კერად ითვლება. აქ ვაზის გაშენება-მოვლის წესები ცნობილი იყო ჯერ კიდევ ძვ. წ. 3300-3200 წლების წინათ. არქეოლოგიური მასალის მიხედვით ძვ. წ. II ათასწლეულის ბოლოს საქართველოს მიწა-წყალზე მევენახეობა საკმაოდ დაწინაურებული ჩანს. მსოფლიოში აღრიცხული 4 ათასამდე ვაზის ჯიშიდან 500-მდე ქართულია. მკვლევარნი არ გამოირიცხავენ ღვინის ინდოევროპული სახელწოდებების („vin“, „wein“, „vine“, „вино“) ქართული სიტყვა „ღვინო“-დან (=„ღვინო“) მომდინარეობის შესაძლებლობას. მეტად სიმპტომატურია ის ფაქტიც, რომ ისტორიული ტრადიციით ქრისტიანობის გავრცელება საქართველოში სწორედ ვაზის ჯვარით ხდება. ალბათ მხოლოდ მევენახეობის კლასიკურ ქვეყნებში შეიძლებოდა გაჩენილიყო ერთი ღამაზი ქართული ლეგენდაც, რომლის თანახმად როდესაც ღმერთმა ხალხებს გაუნაწილა მიწა-წყალი, ქართველებს განაწილების პროცედურაზე დაგვიანებიათ. ღმერთის შეკითხვაზე, თუ სად ბრძანდებოდნენ ისინი, მათ მოუხსენებიათ, რომ ტრადიციულ ღხინში უფლის სადღეგრძელოს შესმაში გაეჯიბრნენ ერთმანეთს და ამ მიზეზით ვერ მოახერხეს დროულად მოსვლა. უფალს დიდად მოსწონებია ეს ამაყი და გულხალვათი ხალხი და მათთვის თავისთვის გადანახული რჩეული მიწის ნაწილი დაუთმია. დღესდღეობით ღმერთისგან ნაწყალობეე ამ დალოცვილ მიწა-წყალზე 146 ათასი ჰა ვენახია გაშენებული და საქართველოს მთელი დამუშავებული მიწის 12% ვენახზე მოდის, 500-ზე მეტი ადგილობრივი ვაზის ჯიშისაგან კი მზადდება დიდებული ქართული ღვინო, რომელიც არაფრით ჩამოუვარდება მსოფლიოში სახელგანთქმულ ფრანგულ, იტალიურ, ესპანურ თუ პორტუგალურ ღვინოებს. სპეციალისტთა აზრით, უახლოეს მომავალში ქართულ სუფრის ღვინოებს და კონიაკს მსოფლიო ბაზარზე აღიარება ელის.

მეტად სიმპტომატურია ის ფაქტიც, რომ საქართველოს მიწაწ-ყლის ოდინდელ დაყოფას ორ მთავარ ისტორიულ-გეოგრაფიულ და ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ზონად – „მთად“ და „ბარად“ პირველ რიგში სწორედ ვაზის გავრცელების ფაქტორი განსაზღვრავდა: „ის რეგიონი, სადაც ვაზი გვარობდა და მევენახეობისათვის საჭირო პროდუქციას იძლეოდა, „ბარად“ ითვლებოდა, ხოლო ის რეგიონი, სადაც არც ვაზი ხარობდა და არც მევენახეობას მისდევდნენ, „მთად“ გაიარებოდა (ვახუშტი ბაგრატიონი).

საქართველოში სოფლის მეურნეობის ტრადიციული დარგების გვერდით XIX-XX საუკუნეებში განვითარდა სუბტროპიკული მეურნეობაც (ჩაი, ციტრუსი და სხვ.), რამაც ძირეულად შეცვალა რესპუბლიკის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროფილი. საინტერესოა შეინიშნოს, რომ თავის დროზე საქართველო სსრ ეოფილ სსრკ-ში წარმოებული ჩაის 95%-ს იძლეოდა, მასზევე მოდიოდა ციტრუსების წარმოების 99,7%.

საქართველოში მეცხოველეობას ასევე მდიდარი ტრადიციები გააჩნია. ხალხური სელექციის გზით აქ შეიქმნა ცხვრის, ძროხის, ცხენის, ღორის, თხის, ფუტკრის ადგილობრივი ჯიშები. ქვეყნის მთიანი რეგიონები წარსულშიც და დღესაც უპირატესად სწორედ მეცხოველეობაზე სპეციალიზირდება.

საქართველოს მრეწველობის დარგებია ელექტროენერგეტიკა, სათბობის მრეწველობა. შავი და ფერადი მეტალურგია, ქიმიური და ნავთობქიმიური მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება, ხე-ტყის მრეწველობა.

1979 წ-თვის რესპუბლიკაში რკინიგზის ტრანსპორტის საერთო სიგრძე 1421 კმ-ს, ხოლო საავტომობილო გზების სიგრძე 22000 კმ-ს შეადგენდა. საქართველოს უმთავრესი საზღვაო პორტებია ფოთი, ბათუმი და სოხუმი.

საქართველოს მიმზიდველი ლანდშაფტები, დიდებული პავა, შავი ზღვის სანაპიროს თვალწარმტაცი სილამა-

ზე და აურაცხელი მინერალური წყლები ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ქვეყანაში ფართო საკურორტო მშენებლობის და ტურიზმის განვითარებისათვის. სულ ცოტა ხნის წინ საქართველო ეირიშთან ერთად ეოფილი სსრკ-ის „ტურისტულ მექას“ და უმნიშვნელოვანეს საკურორტო მხარეს წარმოადგენდა (საქართველოში 100-ზე მეტი კურორტია), სადაც ყოველწლიურად 1 მლნ-ზე მეტი „საბჭოელი“ და 100-ათასზე მეტი უცხოელი ჩამოდიოდა დასასვენებლად და სამოგზაუროდ. ექსპერტთა კომპეტენტური აზრით, დამოუკიდებელ საქართველოს მალე დაუდგება საკურორტო მეურნეობის და საერთაშორისო ტურიზმის ჭეშმარიტი აყვავების ხანა.

III. ეთნოგენეზისა და ეთნიკური სტრუქტურის საკითხისათვის

ხალხის უძველესი წარსული ხშირად ღეგენდარულ ხასიათს ატარებს. ღეგენდებში ზოგჯერ ისტორიული სინამდვილეა არეკლილი, ზოგჯერ კი ისინი მხოლოდ ფანტაზიის ნაყოფია. ქართველი ხალხის წარმომადელობის შესახებაც მრავალი ღეგენდა და გადმოცემა შეიქმნა.

2500 წლის წინ კოლხების წარმოშობით დაინტერესებული ბერძენი ისტორიკოსი ჰეროდოტე (484-425 წწ) მათ ეგვიპტური წარმომადელობის ხალხად თვლიდა. მისი თეაღსაზრისით, კოლხები ეგვიპტის მეფის სელოსტროსის მოლაშქრეთა შთამომავალნი უნდა ყოფილიყვნენ, მოლაშქრეებისა, რომლებიც მდინარე ფაზისთან (რიონთან) დარჩენილან. ჰეროდოტეს ამის საბუთად მიაჩნდა ის, რომ ეგვიპტელების მსგავსად კოლხებიც შაგვერემანები და ხუჭუჭთმანები ყოფილან, რომ ორივენი მისდევდნენ წინდაცვეთის ჩვეულებას, ერთნაირად ამუშაებდნენ სელს და ა. შ.

ძველმა ბერძენებმა იბერებსაც „მოუყებნეს“ პირვანდელი სამშობლო. ეს იყო ესპანეთი, რომელსაც ისინი „იბერიას“ ეძახდნენ. ძველ ბერძნულ სამყაროში პოპულარული იყო შეხედულება, რომ კავკასიის იბერები დასაეღეთის იბერიიდან (ესპანეთიდან) გადმოსახლებულან. გადმოსახლების ამ პროცესს კიდევ ძვ. წ. VI ს. ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორს მიაწერდნენ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარ შეხედულებათა მიმართ ჯერ კიდევ ანტიკური ხანის ზოგიერთი მწერალი იყო კრიტიკულად განწყობილი, ვინაიდან ისინი ვერ ხედავდნენ მსგავსებას ესპანეთისა და კავკასიის იბერებს შორის. ეს ჰიპოთეზა უბრალოდ ამ ორ ქვეყნის სახელწოდების მსგავსების საფუძველზეა შექმნილი და დაუსაბუთებელი და ჯერ-ჯერობით არაფრის მთქმელია, ისევე რო-

გორც პეროდოტეს თვალსაზრისი კოლხების ეგვიპტური წარმომავლობის შესახებ.

გაგვიჩვენებოდა იმის თქმა, თუ ამგვარი შეხედულებები რამდენად იყო გავრცელებული საქართველოში, მაგრამ ის კი ცნობილია, რომ აქაც, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებშიც, ცდილობდნენ თავისი შორეული წარმომავლობა გამორჩეული ფსევდოწინაპრებისათვის დაეკავშირებინათ. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით მმართველ წრეებში შეინიშნებოდა. მაგალითად, ელინისტურ ხანაში იბერიაში ყოფილა გავრცელებული ეერსია იბერთა მმართველი სამეფო სახლის აქემენიდთა დინასტიის უკანასკნელი მეფის დარიოს III-ის (ძე. წ. IV ს. დასასრული) სატრაპის მითრიდატესაგან წარმომავლობის შესახებ, რომელიც თითქოს ალექსანდრე მაკედონელს დაუნიშნავს კავკასიის იბერიის მმართველად. ამის შესახებ ცნობა აქვს მოსე ხორენაცსაც, რომელიც მითრიდატეში გულისხმობს პონტოს სამეფოს დამაარსებელ მითრიდატეს (337-302).

დამოწმებულ მონაცემებთან შეპირისპირებაში საყურადღებოა ძველი ქართული წყაროების მანევენებლები. პირველ რიგში მხედველობაში მაქვს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ცნობა, რომლის მიხედვითაც ალექსანდრე მაკედონელმა დაპყრობილი ქართლის მმართველად დატოვა „არიან ქართლის მეფის ძე აზო“. ამავე საისტორიო ქრონიკის ცნობით, აზო წავიდა თავის სამშობლოში — არიან ქართლში და იქიდან მოიყვანა თანამემამულეთა მრავალი „სახლი“ (ე. ი. გეარი) და აგრეთვე გადმოაბრძანა კერპები გაცი და გა. ამ ცნობის თანახმად ჩვენ, ქართველნი ამ არიან-ქართლიდან გადმოსახლებულთა მემკვიდრეები ვართ. მეფე მირიანიც ზემოაღნიშნულ კერპებს არიან-ქართლიდან გადმოსახლებულ წინაპართა ღვთაებებად მიიჩნევდა („ძუელნი ღმერთნი მამათა ჩუენთანიო“). ამრიგად, ქართლის მოსახლეობა თავის უშუალო წინაპრად („მამეზად“) თვლიდა აზოს მიერ არიან-ქართლიდან მოყვანილ

ხალხს. ე. ი. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მიხედვით, ქართვები (ქართველები) არიან – ქართლიდან გადმოსახლებულან ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში.

რა არის ეს არიან-ქართლი? – ეს ჯერ-ჯერობით პრობლემატურია, მაგრამ მეცნიერებაში მისი ლოკალიზაციის ცდები რაკი არსებობს, ალბათ ზედმეტი არ იქნებოდა ამ საკითხზე ჩემი რეაგირებაც, სახელდობრ მოსაზრება „არიან-ქართლის“ ეტიმოლოგიის შესახებ.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს თხზულებიდან ცნობილი „არიან-ქართლის“ ეტიმოლოგია და ლოკალიზაცია კარგა ხანია სწავლულთა ცხოველი განსჯის საგანია. მ. ჯანაშვილს „არიანი“ შუა აზიის „არიანას“ მოაგონებდა, რომელსაც ფსევდოკალისტენე ინდოეთს „კაეკასიონთან“ მეზობლად მოიხსენიებს. ს. ჯანაშია იგივე ტერმინს ეთნონიმ „ხურისტან“ აკავშირებდა, რომელსაც წინათ „ხარის“ ფორმით იყენებდნენ. გ. მელიქიშვილი გეთაუზობს „არიან-ქართლის“ „სპარსული (არიული) ქართლის“ სახით გააზრებას და თვლის, რომ აქ შეიძლება შემონახული იყოს მოგონება იმ სამხრეთ-ქართულ (სპარსულ-ქართულ) რეგიონებზე, რომლებიც აქემენიდური სპარსეთის მფლობელობაში იყვნენ მოქცეულნი. ამავე დროს მკვლევარი არ გამოორიცხავს ტერმინ „არიანის“ მომდინარეობის შესაძლებლობას „პირენეისაგან“ ან კომონომ „არიანნასაგან“ (-მცირე აზიაში მდებარე ქალაქის სახელწოდება), თუმცა მიზანშეწონილად თვლის „არიანისა“ და „ქართლის ცხოვრებაში“ ხსენებული ანთროპონიმის – იარედოსის“ (აზოს მამის სახელი) ურთიერთექვეყნაღებობის დაშვებასაც.

ჩვენი აზრით, არსებობს „არიან-ქართლის“ შედარებით უფრო დამაჯერებელი ახსნის სხვა ვარიანტებიც, რომელთა დაწინაურების ცთუნებას პირველ რიგში აღძრავს ქართულ და არაქართულ ლექსიკურ ფონდში დაუნჯებულ ისეთ საგულისხმო ტერმინებზე დაკვირვება, როგორებიცაა ქართული არიალი (=„ძირი, საფუძველი“, შდრ: არე=„ყანა“,

„ველი“, „ალაგი“; ნახ. *ape* – „ველი“, „ვაკე“; აზერბ. *apah* – „დაბლობი, ღრმა ქვაბული“), პროტოხეთური *ama/arinna* (- „წყარო“, „ნაკადი“, „ჭაველი“), ოსური *amæn* (=1. გაჩენა, შობა“, 2. მშობიარობა), აგრეთვე ჯავახეთში გავრცელებული ბავშვთა თამაშის სახელწოდება „არიან-კრუხი“ (=დუდა კრუხი?). რამდენადაც, დამოწმებული ტერმინები ფაქტურად ერთ სემანტიკურ ველზე დადგება, ვინაიდან ყველა მათგანში ხერხდება ზოგადად „გაჩენის“, „შობის“, „მოდენილობის“, „ძირის“ ოდინდელი მნიშვნელობის ამოცნობა, „არიან-ქართლი“ ნიადაგ შეიძლება გაიშიფროს როგორც „დუდა ქართლი“, ან „ძირი ქართლი“, „ბუდე ქართლი“;

მაგრამ, თუ ჩვენ „არიანის“ სემანტიკის გარკვევისათვის ამოსავლად გავიხდით ისეთ ტერმინებს, როგორებიცაა ხეთური *arha* (=„საზღვარი“) და ძველინდური *ariane* (=1. უცხო, 2. შორეული; შდრ. ოსური *aræi* 1. „ზღვარი“, „მიჯნა“, „საზღვარი“, 2. „მოსაზღვრე“, 3. „კიდე“), მაშინ „არიან-ქართლი“ გაგებულ უნდა იქნეს, როგორც „მოსაზღვრე ქართლი“, „მომიჯნავე ქართლი“ ან „შორეული ქართლი“, „სხვა ქართლი“.

ყოველ შემთხვევაში, „არიან-ქართლის“ ეტიმოლოგიზაციის ორივე ეს ვარიანტი კონცეპტუალურ პლანში არ ეწინააღმდეგება „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ გატარებულ შეხედულებას ქართველთა წინაპრების არიან-ქართლიდან მცხეთის სანახებში გადმოსახლების შესახებ, რაშიც არეკლილი ჩანს ქართველი ხალხის ეთნოგენეზის არიალის მიერ შორეულ წარსულში განცდილი მნიშვნელოვანი ეთნოგეოგრაფიული სუბსტიტუციის ფაქტი, კერძოდ ქართველთა ეთნოგენეზში მონაწილე ლოკალური ეთნიკური ჯგუფის ოდინდელი მიგრაცია ხსენებული ისტორიულ-გეოგრაფიული არეალის დასავლეთი (ან სამხრეთ-დასავლეთი) სექტორიდან აღმოსავლეთი (ან ჩრდილო-აღმოსავლეთი) სექტორისაკენ.

რამდენადაც „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ შექმნის ჟამს „ქართლს“ უკვე შემკრებლობითი ცნების მნიშვნელობა გააჩნდა, ადვილი შესაძლებელია, რომ მაორიენტირებელი ტერმინის „არიან-ქართლის“ გამოყენებით მემპტიანემ მოახერხა მისი თანამედროვე ეთნოგეოგრაფიული ქართლის ტერიტორიის გამოჯენა ქართველთა ეთნოგენეზში აქტიურად მონაწილე რომელიდაც ეთნოგენტილური ერთეულის (საეარაუდოდ მესხთა ტომის) უძველესი დისლოკაციის არეალისაგან.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ცნობებისაგან განსხვავებით „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ავტორები არიან-ქართლის შესახებ არაფერს იტყობინებიან. ლეონტი მროველის (XI ს.) ნაშრომის მიხედვით, ქართველებისა და სხვა კავკასიელი ხალხების საერთო წინაპარი იყო თარგამოსი, „ძე თარშისი, ძისწული იაფეთისი, ძისა ნოესი“. მისი 8 შვილისაგან წარმოქმნილან ქართველები და სხვა კავკასიელი ხალხები. „ქართლის ცხოვრებიდან“ ცნობილია მხოლოდ აზოს მამის სახელი იარედოსი“ (გ. მელიქიშვილის აზრით, არიან-ქართლი“ და „იარედოსი ერთმანეთის ექვიალენტურია).

I საუკუნის ებრაელი მწერლის იოსებ ფლავიუსის მოსაზრებით, ბიბლიური თუბალები მერმინდელი იბერები (ქართვები) არიან. ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს თეიმურაზ ბატონიშვილი (XIX ს.). XIX საუკუნეში განმტკიცდა მოსაზრება თუბალებისა და მუშქების ქართველთა წინაპრობის შესახებ. ამ თვალსაზრისით თუბალებისა და მუშქების გაერთიანების (ჩამოყალიბდნენ ძე. წ. II-I ათასწლეულში) მოსახლეობა ქართველთა წინაპრები, ე. ი. ქართველური იყო და იგი კავკასიაში წამოვიდა მას შემდეგ, რაც მცირე აზიაში ეს ქართული გაერთიანებები განადგურდა. ამ კონცეფციის თანახმად ეს უნდა მომხდარიყო ძე. წ. VIII-VII საუკუნეებში. XIX საუკუნის დასავლეთ ევროპის ისტორიკოსებმა (ლენორმანმა, მასპერომ და სხვებმა) ქართველთა (იბერებისა და მესხების) წინაპრებად მიიჩნიეს არსებული წყაროებით მცირე აზიაში

ძვ. წ. XII-VII საუკუნეებში დამოწმებული თაბალები და მუშქები. კოლხების წინაპრებად კი ჩათვალეს ქაშქები (ასურული და ხეთური წყაროებით). მალე მათ შეემატნენ კარდუხები (ქსენოფონტეს მიერ ძვ. წ. VI საუკუნის დასაწყისში ზემო მესოპოტამიაში მოხსენიებულნი). ლემან-ჩაუპტი თვლიდა, რომ ქართები (იბერები) ჩრდილოეთ მესოპოტამიიდან მოსული კარდუხებისა და მცირე აზიიდან მოსული მესხების შერწყმის შედეგად ჩამოყალიბდნენ.

მოსაზრებამ თაბალების, მუშქების და სხვა ქართველთა წინაპრების და მცირე აზიიდან კავკასიაში (საქართველოში) ძვ. წ. VIII საუკუნის შემდეგ მათი გადმოსახლების შესახებ მეტად ფართო გავრცელება ჰპოვა იმის გამო, რომ იგი მიიღო ივანე ჯავახიშვილმა. მაგრამ მისი საწინააღმდეგო კონცეფცია შეიმუშავა ს. ჯანაშიამ, რომელმაც ფაქტიურად მოხსნა თვალსაზრისი ქართველთა გადმოსახლების შესახებ. ს. ჯანაშიას შეხედულება შემდეგი სახითაა წარმოდგენილი: ქართველები წარმოშობით წინა აზიის ძველ მკვიდრ მოსახლეობას განეკუთვნებიან. უძველეს დროში, დაახლოებით 6 ათასი წლის წინათ, წინა აზიის უზარმაზარ მიწა-წყალზე და სამხრეთ ევროპაშიც (ბალკანეთის, აპენინისა და პირინეის ნახევარკუნძულზე) ერთი მოდგმის ხალხები ცხოვრობდნენ. შემდეგ ამ მოდგმის ხალხთა ადგილსამყოფელი თანდათან იზღუდებოდა. ძვ. წ. II ათასწლეულის დამდეგისათვის წინა აზიის მკვიდრი ხალხებიდან ცნობილი იყვნენ ხეთები და სუბარები. ხეთა-სუბარები ქართველ ტომთა წინაპრები არიან. ხეთები მცირე აზიაში მოსახლეობდნენ, სუბარებს კი ეჭირათ ტერიტორია ჩრდილო მესოპოტამიიდან მოყოლებული კავკასიონამდე. ამ ხეთა-მითანის სამეფოების ხანაში კავკასიის მიწა-წყალი ხეთურ-სუბარული მოდგმის მოსახლეობას ეკავა. საქართველოს ტერიტორიაზე, კერძოდ, ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისში ჩამოყალიბდა კულტურის ორი წრე — დასავლური და აღმოსავლური, რომლებიც ქართველი

ტომების ორ გაერთიანებას შეესაბამებოდა — დასავლეთ-ქართულსა და აღმოსავლეთ-ქართულს. ამავე ხანებში სამხრეთში, წინა აზიაში, ასურეთი გაბატონდა, ხოლო ხეთურ-სუბარული მოსახლეობა მრავალ წყრილ სამთავროდ დაიქსაქსა. ხეთურ-სუბარული ტომებიდან უფრო ძლიერნი ყოფილან მუსკები, მერმინდელი მესხები. ძვ. წ. IX საუკუნეში კი ყველაზე უფრო ენერგიულ ბრძოლებს ასურელებს თუბალები უმართავენ. ძვ. წ. IX-VII საუკუნეებში ხეთურ-სუბარულმა ტომებმა ახალი ძლიერი სახელმწიფო — ურარტუ შექმნეს. აქვე, მეზობლად არსებობდა ხეთურ-სუბარული სამეფო ბანა. მალე სამხრეთის ეს ხეთურ-სუბარული სახელმწიფოები განადგურდნენ. მაგრამ უკვე ძვ. წ. VI საუკუნისათვის სუბარეთის ჩრდილოეთი რაიონების, კერძოდ, დღევანდელი საქართველოს მოსახლეობა იმდენად იყო დაწინაურებული, რომ სახელმწიფო ორგანიზაციისათვის საჭირო ნიადაგი არსებობდა. ამიტომაც, რომ როდესაც ურარტუს სამეფო დაემხო და მისი ცენტრი ვანის ტბის პირას მოისპო, სახელმწიფოებრივმა ცენტრებმა უფრო ჩრდილოეთისაკენ გადმოინაცვლა. აქ ჩამოყალიბდა ქართული სახელმწიფოები კოლხეთი და იბერია.

ს. ჯანაშიას ამ კონცეფციამ ძლიერი გავლენა იქონია ქართველ ისტორიკოსებზე, არქეოლოგებზე, ეთნოგრაფებზე და ენათმეცნიერებზე.

ქართველთა წარმომავლობაზე თავისი კონცეფციის ამოსავლად ს. ჯანაშიამ გაიხადა XIX საუკუნის დასავლურ სამეცნიერო ლიტერატურაში პოპულარული იდეა ძველი აღმოსავლეთის მთელ რიგ ხალხებთან ქართველთა მონათესაობის შესახებ. ევროპელი მეცნიერები უკვე XIX საუკუნის I ნახევარში დაინტერესდნენ კავკასიური, კერძოდ, ქართველური ენებით. მაგალითად, ცნობილი ენათმეცნიერი ფრ. ბოპი 1847 წელს ამტკიცებდა, რომ ქართული ენა ინდოევროპულ ენათა ოჯახს განეკუთვნება. მანამდე, 1834 წელს იგივე თქვა ცნობილმა ქართველოლოგმა

მარი ბროსემ. 1855 წელს კი გ. მიუღერმა სცადა დაემტკიცებინა, რომ კავკასიური ენები თურანული (ე. ი. თურქულ-თათრული) ენების შორეული მონათესავენი არიან. შემდეგ ნ. მარი ცდილობდა ქართველური ენების სემიტურ ენებთან ახლო მონათესაეობის დასაბუთებას. ყველა ეს შეხედულება მიუღებელი იყო. უფრო მართებული ჩანს 1864 წელს ფრ. მიუღერის მიერ წამოყენებული დებულება, რომ კავკასიური ენები არ ენათესაებიან არც ინდოევროპულს და არც ურალურ-ალთაურს (თურქულ-თათრული) ენათა ოჯახებს, რომ ისინი ბასკურთან ერთად ცალკე დგასო.

ქართველ მეცნიერთაგან ინდოევროპულთან და თურანულთან ქართულის ნათესაობის წინააღმდეგ ერთ-ერთმა პირველმა ალ. ცაგარელმა გაილაშქრა. მან ქართული ენა ამათგან განსხვავებული ცალკე ენობრივი ჯგუფის ნაშთად მიიჩნია. დიდმა აღმოსავლეთმცოდნემ ფ. პომელმა ქართველები შეიყვანა ე. წ. „ხალხთა აღაროდელ ოჯახში“ (ელამელები, კასიტები, ურარტელები, მცირე აზიის უძველესი მცხოვრებნი, ჰელაზგები და ეტრუსკები, ესპანეთის იბერები, რომელთა ნაშთია ბასკები, აფრიკის ლიბიელები). ქართველთა განთქმული ძველთაძველი წინაპრების შესახებ აზრმა ღრმად გაიდგა ფესვები ქართველ მოღვაწეთა შორის (ილია ჭავჭავაძე, დიმიტრი ბაქრაძე), რომლებიც ამ აზრის განმტკიცებას საჭიროდ თელიდნენ ცარიზმის გარემოცვაში.

XIX საუკუნის II ნახევრიდან, როდესაც კავკასიაში არქეოლოგიური გათხრები დაიწყო, დაისახა იმის პერსპექტივა, რომ არსებული თეორიები გადასინჯულიყო არქეოლოგიური მონაცემების საფუძველზე. ბრინჯაოს და ადრეული რკინის კულტურის გამოჩენურებას კავკასიაში ბევრი მკვლევარი სხვა მხარეებიდან ხალხთა გადმოსახლებით ხსნიდა. მატერიალური კულტურის მონაცემებით არაერთი მკვლევარი შეეცადა ინდოევროპულ სამყაროსთან ქართველების დაკავშირებას. ი. კარსტის შეხედულებით, ქართვე-

ლები წარმოშობით არიელები არიან. მან ეს მიიჩნია იმ არიულ ზედაფენად, რომელიც კავკასიის იბერებზე გაბატონდა. მეტალურგიის აღმომჩენებიც აღმოსავლური არიელები (ინდოევროპელები) იყვნენ, ხოლო მეტალურგიით განთქმული თუბალებიც და ქართველებიც არიული წარმოშობისანი არიან.

ქართველი ტომების კავკასიაში გადმოსახლების ამ თეორიის წინააღმდეგ გამოვიდა ბ. კუფტინი. იგი ამტკიცებდა, რომ არქეოლოგიური მასალის საფუძველზე საქართველოს ტერიტორიაზე შეინიშნება უძველესი დროიდან კულტურული განვითარების ადგილობრივი უწყვეტი ჯაჭვის არსებობა. მისი აზრით, არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით სწორედ სამხრეთ კავკასია წარმოადგენს ქართველი ხალხის უძველეს სამშობლოსაც.

ბოლო ათწლეულების მანიძლზე ცოდნა საქართველოს უძველესი მოსახლეობის ისტორიის შესახებ საგრძნობლად გამდიდრდა. მტკიცედ გამოიკვეთა შეხედულება, რომ ქართული და ქართველური ენები შედის იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახში (აფხაზურ-ადიღეური, ვაინახური, დაღესტნური ენები, ალბათ ბასკური, შუმერული, ხურიტული, პროტოხეთური, ელამური). ეს ენები ავლენენ ზოგიერთ საერთო ნიშანს გრამატიკულ წყობაში და სხვა. ამიტომაც, თავისთავად მოსაზრებას კავკასიური ენების ნათესაობის შესახებ, ისევე როგორც მათ მონათესაობას წინა აზიის მექდარ ენებთან, როგორც მეცნიერულ ჰიპოთეზას, არსებობის უფლება აქვს და მომავალმა კვლევა-ძიებამ ამ მხრივ შეიძლება დიდი პერსპექტივები გადაგვიშალოს.

მეფლევართა აზრით, ძვ. წ. III ათასწლეულში უკვე არსებობდა „იბერიულ-კავკასიურ“ ენათა ცალკეული ჯგუფები (საერთო-ქართველური, საერთო-დაღესტნური). II ათასწლეულის დასაწყისისათვის უნდა დაწყებულიყო საერთო-ქართველური ფუძეებიდან სვანურის გამოცალკეების პროცესი, ხოლო ზანურის გამოყოფა მომხდარიყო ძვ.

წ. VIII საუკუნის დასაწყისში. ძვ. წ. III-II ათასწლეულთა მიჯნაზე, როგორც ჩანს, ქართველთა ეთნიკურ ჯგუფს უკვე უნდა ჰქონოდა საკუთარი სახე. ამ დროისათვის უნდა არსებულიყო ქართველურ ენათა ფუძეენა, რომლის წიაღში მხოლოდ დიალექტური სახის განსხვავებანი თუ იყო ჩასახული. საერთო-ქართველურში გავრცელებული ფლორა-ფაუნის სახელწოდებათა (ანწლი, გვიძრა, ვაშლი, ვერხვი, მსხალი, სოკო, არჩვი, დათვი, კეერნა, თხა, ვაცი, ორბი, მელია) მიხედვით ქართველური ჯგუფის ადგილსამყოფელი ძვ. წ. III-II ათასწლეულისათვის მაინც თამამად შეიძლება კავკასიისავე მიწა-წყალზე ვივარაუდოთ.

ამრიგად, ქართველი ტომები უძველესი დროიდან ცხოვრობდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე. აგრეთვე საფიქრებელია, რომ ისინი ნაწილობრივ დღევანდელი საქართველოს ფარგლებს გარეთაც მოსახლეობდნენ (მაგალითად, აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთი რაიონებისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვიპირეთის ტერიტორიაზე). გამოთქმულია მოსაზრება, რომ შესაძლებელია კავკასიის ტერიტორიაზე III ათასწლეულში ფართოდ გავრცელებული მტკვარ-არაქსის კულტურის მატარებელი ტომების (რომლებიც ინდოევროპული წარმოშობისანი უნდა ყოფილიყვნენ) მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართველ ტომებში უნდა გათქვეფილიყვნენ, ქართულ მეტყველებაზე გადასულიყვნენ და სწორედ ეს უნდა ყოფილიყო ქართველურის სტრუქტურული თუ ლექსიკური ინდოევროპეიზმის წყარო. ასევე გამოთქმულია მოსაზრება, რომ შესაძლებელია მტკვარ-არაქსის კულტურის მატარებელ ტომებში დავინახოთ ტომთა ვრცელი კავშირი, რომელიც მოიცავდა ინდოევროპულ და ქართველურ ტომებს.

ძვ. წ. III-II ათასწლეულების მიჯნაზე საქართველოს და საერთოდ კავკასიის მატერიალურ კულტურაში ძლიერდება წინააზიური ნაკადი (იმერეთში მოპოვებული XXV-

XXII საუკუნეების მასალა). ჩვენში უნდა შემოედწიათ წინააღიური წარმოშობის ცალკეულ ტომებსაც.

ძვ. წ. III ათასწლეულის დასასრულს საქართველოში თრიალეთის კულტურა ჩნდება. ეს არის შუა ბრინჯაოს ხანის კულტურა, რომელიც ძლიერ კავშირს ავლენს სამხრეთის რაიონებთან – დასავლეთ-ირანულ (ზაგროს-ელამურ) და შუმერულ სამყაროსთან. ამაზე ყურადღება გაამახვილა ამ კულტურის აღმოჩენმა ბ. კუყტინმა. თრიალეთის კულტურას მეტად მკაფიო პარალელები მოეპოვება როგორც ჩრდილო-დასავლეთი ირანის მატერიალურ კულტურაში, ასევე ხეთურ სამყაროშიც: ნაცმა-დახურეა, საკულტო წეს-ჩვეულებები (ვერცხლის თასი), მიცვალებულის დაკრძალვის წესი და ა. შ.. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ქართველ ტომებს უნდა შერწყმოდა ძვ. წ. III-II ათასწლეულში ჩვენში გამოჩენილი სოგიერთი წინააღიური (ხურიტული) წარმომავლობის ტომიც.

ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა პერიოდისათვის, კერძოდ, გეიანი ბრინჯაოს ხანის დასაწყისში, ამიერკავკასიის მიწა-წყალზე კიდევ უფრო შორს წასულა მოსახლეობის ეთნიკური კონსოლიდაციის პროცესი. მონათესავე ტომების არეალში ყალიბდება ვრცელი ტერიტორიების მიმცველი ერთგვაროვანი მატერიალური კულტურა. ერთ-ერთ ასეთს წარმოადგენდა „კოლხური კულტურის არეალი“ (დასავლეთი და სამხრეთ საქართველო, აღმოსავლეთ საქართველოს დასავლეთი რაიონები, თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი რაიონები და ჩრდილო კავკასია). გეიანი ბრინჯაოს ხანაში ქართველურ ეთნიკურ ჯგუფს, პირველ ყოვლისა, სწორედ ეს კულტურა უნდა დაუკავშირდეს. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ „კოლხური კულტურა“ წარმოადგენდა ჯერ კიდევ სუსტად დიფერენცირებული ქართული ტომების კულტურას.

ქართველების, როგორც კავკასიის ავტოქტონების ეთნოგენეზის ხანგრძლივი პერიოდი სამ უმთავრეს ეტაპად შეიძლება დაიყოს: 1. სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვიპირეთისა და სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის მიწა-წყალზე დისლოცირებული და საერთო-ქართველურ ფუძე-ენაზე მოლაპარაკე პროტოქართველური ეთნიკური მასის არსებობა; 2. ძვ. წ. III-I ათასწლეულების მანძილზე მისი თანდათანობითი დაშლა სამ ძირითად ეთნოლინგვისტურ-ეთნოგენტილურ განშტოებად (ქართვები, სვანები, მეგრელ-ჭანები); 3. ურთიერთმონათესავე ქართველური ტომების პოლიტიკურ-კულტურული ინტეგრაცია ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ქართლის და ქართლებს ჰეგემონობით და ერთიანი ქართველი ერის („ერი საქართველოსად“) და საქართველოს („ყოველი საქართველო“, „სრულიად საქართველო“) შექმნა.

ამასთან, ქართველების, ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა ხალხის, ეთნოგეოლოგია საკმაოდ რთული ანატომიის მქონე მოვლენაა, რაშიც თავისთავად იგულისხმება არა მარტო ქართული ეთნიკური არქექტიპის ფორმირება და ქართველური ძირის ათეულობით ეთნოგენტილური თუ ეთნოტერიტორიული ჯგუფის ურთიერთშერწყმა-დაახლოება (ეთნოკორენგენცია), არამედ ქართველი ეთნოსის შემადგენლობაში არაქართული მოდგმის ეთნიკური ელემენტის ნატურალიზაციაც. არადა, აღნიშნული პროცესის ხაზგასმული სპეციფიკა ყველაზე მკაფიოდ ქართულ (და ქართველურ) ენდო თუ ეგზოეთნონიმიში არის გამჟღავნებული.

ასე, უძველეს ასურულ, ურარტულ, ბერძნულ, რომაულ, სომხურ, არაბულ და სპარსულ წყაროებში მრავალი ქართველური ტომისა და მათში მეტნაკლებად ნატურალიზებული, თუმცა ჯერაც გაურკვეველი წარმომავლობის ეთნიკური ჯგუფის სახელწოდებაა დაცული: „მუშქები“ (ან „მოსხები“, „მესხები“), „თუბალები“ (ან „თაბალები“), „ტაოხები“, „სასპეირები“ (ან „საპეირები“, „ჰესპერიტები“), „კარ-

დუხები“, „კოლხები“ (ან „კოლები“), „იბერები“, „მაკრონები“, „სანები“ (ან „ჭანები“, „ლაზები“), „ტიბარენები“, „მოსინიკები“, „ხალიბები“, „ხალდები“, „პენიოხები“, „სანიგუბი“, „მარები“, „ბიძერები“, „ბეხირები“, „ზიდრიტები“, „მატიენები“, „კორაქსები“, „სკეითინები“, „ეკეხერები“, „სვანუბი“ (ან „სონები“), „მისიმიანები“, „სკეიშნები“, „გუგარები“ (ან „გოგარები“), „პერები“, „დვალები“, „წინაპრები“ (ან „სანარები“), „ტუსკები“ (ან „თუშები“) და სხვ.

ქართულ წერილობით ძეგლებში კი ქართველთა ლოკალური ჯგუფების დონეზე ფიგურირებენ: „ქართველნი“ (ან „ქართლელნი“), „კახნი“ (ან „კახელნი“), „კუხნი“ (ან „კუხელნი“), „მესხნი“ (ან „სამცხეთარნი“), „ჯავახნი“, „კლარჯნი“ (ან „კლარჯელნი“), „შაეშნი“, „ტაოელნი“, „კოლაელნი“, „არტანელნი“, „თორელნი“, „სომხითარნი“, „მეგრელნი“ (ან „მეგრნი“), „ჭანნი“ (ან „ლაზნი“), „სეანნი“, „მარგველნი“ (მერმინდელ იმერთა ეთნოგრაფიული ბირთვი), „იმერნი“ (ან „იმერელნი“, „გურიელნი“ (ან „გურულნი“), „თაკვერელნი“ (მერმინდელნი ლეჩხუმელნი), „რაჭველნი“, „ლეჩხუმელნი“, „პერნი“, „სუჯნი“ (ან „სოჯნი“), „ერწოელნი“, „თიანელნი“, „თუშნი“, „ფხოველნი“ (ან „ფხოვნი“ – მერმინდელი ფშავე-ხევსურნი), „ფშავენი“, „ხევეურნი“, „დვალნი“, „წანარნი“ (მერმინდელი მოხევენი), „ხადელნი“ და „ცხაუატელნი“ (მერმინდელ მთიულთა ეთნოგრაფიული ბირთვი), „მოხევენი“, „მთიულნი“, „გუდამაყრელნი“, „ჭართალელნი“ (ან „ჭართალნი“), „ცხრაზმელნი“ (მერმინდელი ქსნისხეველნი), „ქსნისხეველნი“, „ხანდოელნი“, „ქიზიყელნი“ (ან „ქისიყელნი“), „აჭარელნი“ და სხვ.

დამოწმებულ ნუსხაში ყველაზე პრივილეგირებულ ეთნონიმად უთუოდ „ქართველნი“ გვევლინება, ვინაიდან ქართლის ოდინდელი მაკონსოლიდირებული როლის გამო ისტორიამ სწორედ მას არგუნა წილად ქართველთა ზოგადეროვნულ სახელწოდებად (მაკროეთნონიმად) გადაქცევის პატივი. მართალია, სულ თავიდან ტოპოეთნონიმი „ქართვე-

ლი“ (ან „ქართლელი“) შედარებით ვიწრო გაგებით მარტო-ოდენ ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ქართლის მკვიდრთ (ე.ი. საკუთრივ ქართლებს) ფარავდა, მაგრამ დროთა განმავლობაში მან ქართველის უფრო მიღებული ფორმით ფართომასშტაბიანი დიფუზია განიცადა და თავისი პირვანდელი კუთხური მნიშვნელობის შენარჩუნების პარალელურად წარმატებით შეითავსა მთელი ქართულენოვანი მოსახლეობისა და სრულიად ქართველთა აღმნიშვნელი ტერმინის ფუნქციებიც; თანაც, ასეთ პოლისემანტიკურ ცნებად „ქართველმა“ გვიანობამდე შემოინახა თავი და მხოლოდ XIX ს-ში მოხდა „ქართველისა“ და მისი ფონეტიკური ნაირსახეობის „ქართლელის“ ფუნქციების საბოლოოდ გამიჯვნა.

ზემოთ მოტანილ სახელწოდებათა სია იმ მხრივაც არის საინტერესო, რომ მასში საკმაოდ იოლად ხერხდება ორი განსხვავებული კატეგორიის ეთნონიმური პლასტის გამოვლენა. თუკი ერთ შემთხვევაში საქმე გვაქვს შედარებით უფრო არქაულ, უთუოდ უწინდელი ტომობრივი დანაწევრების ამსახველ და სათანადო ტოპონიმთა მაწარმოებელ უმოტივაციო სახელებთან (მაგ: „მესხი“>მესხეთი; „ჯავახი“>ჯავახეთი, „კახი“>კახეთი, და ა. შ.). რომელთაც პირობითად პალეოეთნონიმები შეიძლება ეწოდოს, მეორე შემთხვევაში სახეზეა გაცილებით უფრო გვიან გაჩენილი, აშკარად ტოპოგრაფიულ-ტოპონიმური წარმომავლობის (-ელ, -ურ, -ულ, -არ სუფიქსიანი) და ცალკეულ ტერიტორიულ (ან ეთნოტერიტორიულ) ჯგუფებთან მისადაგებული ეთნონიმები, ან უფრო სწორად, ტოპოეთნონიმები („რაჭველი“<რაჭა; „გუდამაყრელი“<გუდამაყარი; „მოხევე“<ხევი; „გურიელი“, „გურული“<გურია; ა. შ.

არადა, შენიშნული სხვაობის შუქზე, ეფიქრობთ, ჯეროვანი წარმოდგენა გვექმნება როგორც ქართველთა ეთნიკური სხეულის შემადგენელ უმნიშვნელოვანეს ქსოვილზე – უძველეს ეთნოგენტილურ ჯგუფებზე („იბერი“, „გუგარი“, „მესხი“, „კოლხი“, „ტაოხი“, „სასპერი“, „კახი“,

„კუხი“, „ჯავახი“, „თუში“, „კლარჯი“, „მაკრონი“, „სანი“, (ან „ჭანი“), „ტიბარენი“, „ხალიბი“, „ხალდი“, „მოსინიკი“, „პენიოხი“, „სვანი“, „პერი“ და ა. შ.), ისე ეპიგენეტიკური პროცესის შედეგად წარმოქმნილ ეთნოდერევატზე – ე. წ. ტერიტორიულ (ან ეთნოტერიტორიულ) ჯგუფებზე („ქართლელი“ // „ქართველი“, „მეგრელი“, „ტაოელი“, „კოლაელი“, „არტანელი“, „თორელი“, „მარგველი“, „იმერელი“, „გურული“, „რაჭველი“, „ფშაველი“, „ხევსური“, „მოხევე“, „მთიული“, „გუდამაყრელი“, „აჭარელი“ და ა. შ.), რომელთა ურთიერთშეკავშირებამ საბოლოო ანგარიშით მაინც ერთი და იგივე ტაქსონიმიური რანგის შიდაეთნიკური დანაყოფები მოგვცა ქართველი ერის შემადგელობაში ე. წ. ეთნოგრაფიული (ან ეთნოპარციალური) ჯგუფების სახით.

ამდენად, გაკვირვებას არ უნდა იწვევდეს ის ფაქტი, რომ მრავალრიცხოვანი ეთნოგენეტიკური თუ ეთნოტერიტორიული ერთეულებისაგან შენივთებული ქართველი ხალხის თანამედროვე შიდაეთნიკური სტრუქტურაც იშვიათი მოზაიკურობით გამოირჩევა და დღესდღეობით ქართველთა ეთნოგრაფიულ (ან ეთნოპარციალურ) ჯგუფებს შეადგენენ: ქართლები, კახელები, ქიზიყელები, მესხები, ჯავახები, თუშები, ხევსურები, ფშაველები, მოხევეები, მთიულები, გუდამაყრელები, ხანდოელები, ქსნელები, მეგრელები, სვანები, იმერლები, რაჭველები, ლეჩხუმელები, გურულები, აჭარლები, ინგილოები, იმერხეველები, ჭანები (ან ლაზები) და ფერეიდნელები.

საყურადღებოა, რომ ანალოგიური შიდაეთნიკური დანაყოფა მსოფლიოს სხვა ხალხების ეთნიკური სტრუქტურისთვისაც არის დამახასიათებელი. ასე მაგალითად, იმავე რუსების შემადგელობაში აღირიცხებიან პომორების, პოოზერების, ზაონეგელების, კარგოპოლების, ფსკოვიჩების, მეშჩერას. ტუდოვლიანების, პოლესების, გორიუნების, საიანების, უსტინლების, მარკოვლების, კაშჩადალების, ურალელების, კერუაების, კაზაკების (დონის, ყუბანის, თერგის,

ურალის), რუსკოუსტინლების და სხვათა ეთნოგრაფიული ჯგუფები; პოლონელების შემადგელობაში გამოიყოფიან: ველიკოპოლიანები, მალოპოლიანები, ლენჩიცანები, სერაძელები, სლენზანები, მაზურები, ვარმიანები, პომორელები, გურალები, სანდომირელები, კრაკოვიანელები, ლიახები, კაშუბები; ფრანგების შემადგენლობაში: ნორმანდიელები, პიკარდიელები, ბურგუნდიელები, ოვერნელები და სხვ.; გერმანელების შიგნით: შვაბები, საქსონელები, ფრანკო-ლები, ბავარიელები და სხვა.; იტალიელების შიგნით: სიცილიელები, ასტურიელები, კამპანელები, სარდინიელები; ესპანელების შემადგელობაში: არაგონელები, ასტურიელები, კასტილიელები, ლეონელები, კანტაბრიელები; უკრაინელთა შიგნით: ლიტვინები, გუცულები, ვერხოვინელები (ან ბოიკები) და ლემკები; ბელორუსთა შემადგენლობაში: პოლეშუკები და პინჩუკები; ლატვიელების შიგნით: ლატგალები, ზემგალები, აუგშემლები, ვიდზემლები; ლიტველთა შემადგენლობაში: ქემოტელები, აუკტაიტელები, ზანგმანელები და ლივები; თურქების შიგნით: იუიყები, თურქმანები, თახთაჯიები, აბდალები, ზეიბეკელები; ოსების შემადგენლობაში: ალაგირელები, ქურთათელები, თაგაურელები, თუალები, დიგორელები და ა. შ.

მაშასადამე, კუთხოურობა და ეთნოპარციალური (ან ეთნოგრაფიული) ჯგუფების სიმრავლე სულაც არ წარმოადგენს მარტოოდენ ქართულ ფენომენს და ის თავისთავად არაფერს ღაპარაკობს ქართველთა შიდაეთნიკური მონოლითურობის საწინააღმდეგოდ. მართალია, თითოეულ ასეთ ჯგუფს მკაფიოდ გამოხატული პროვინციული თავისებურებები და განუშეორებელი ეთნოგრაფიული ჰაბიტუსი გააჩნია, მაგრამ მათ ყველას მთლიან ეთნიკურ სხეულად კრავს საუკუნეების მანძილზე გამობრძმედილი ზოგადეროვნული თვითშეგნება და ქართველი ხალხისადმი თავისი უცილობელი კუთვნილების გასიგრძეგანებაზე დაფუძნებული ეთნიკური სტერეოტიპები.

საბედნიეროდ, ჩვენ დოკუმენტურად შეგვიძლია გავა-
 დენოთ თეალი ქართული ეთნიკური თვითშეგნების თან-
 დათანობითი დახვეწის სურათს, რასაც X და XVIII სს-ის
 შემდეგი ფორმულირებებიც მოწმობს: „არამედ ქართლად
 ყრიადი (ე. ი. მრავალი, ე. ი.) ქუეყანად აღირაცხების, რო-
 მელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და
 ლოცვად ყოველი აღესრულების“ (გიორგი მერჩულე, ცხოვ-
 რებად გრიგოლ ხანძთელისად, „ძველი ქართული ლიტერა-
 ტურის ქრესტომათია“, ს. ყუბანეიშვილის რედ., I, თბ.,
 1946, გვ. 132); „...უკეთუ ჰკითხო ვისმე ქართველსა (აქ „ქარ-
 თველი“ შედარებით ვიწრო გაგებით შეეფარდება „ქარ-
 თლელს“, ე. ი.), ანუ იმერსა (აქ „იმერი“ ფარავს მთელი და-
 საელეთ საქართველოს მოსახლეობას, ე. ი.), მესხსა და
 ჰერ-კახსა რა რჯული ხარ, წამს მოგიგებს: „ქართველი“.
 მეორედ, არს ამათ ყოველთა წიგნი და ენა ერთი – იგივე
 ფარნაოზ პირველისა მეფისაგან ქმნული: და ჰკითხო რა
 წინათქმულთა მათ კაცთა: „რა ენა და წიგნი უწყი“, მოგ-
 ვიგებს მყის: „ქართული“. რამეთუ არა იტყვს, არცა
 რჯულსა, ენასა და წიგნსა იმერთასა, ანუ მესხთა და ჰერ-
 კახთა, არამედ ქართულსაო... ხოლო რაოდენნი ქუეყანანი
 ანუ ადგილნი დაესწერენით მათთა, ბართა ანუ კავკასთა
 შინანი – საქართველოსანი, გარნა თუ აქუთ ზოგთა ენა
 სხუა, თვისნი საკუთარნი, არამედ წიგნი არცა რომელსამე
 აქუს, თვინიერ ქართულის წიგნისა საკუთრად“ (ვახუშტი
 ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის
 ცხოვრება“, ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის რედ., თბ., 1973, გვ.
 291-292, 793); „ვინაიდან ყოველთავე ივერიელთა, მსახლო-
 ბელთა სამეფოსა შინა ქართლისა, კახეთისა, იმერთა,
 ოდიშისა, და გურიისათა აქესთ ერთმორწმუნეობა, არიან
 ძენი ერთისა კათოლიკე ეკლესიისგან შობილნი და ერთი-
 სა ენისა მქონებელნი, აქესთ მავასხებლობითიცა სიყვარუ-
 ლი, ვითარცა სისხლით ნათესავთა და მოყვრობით შეკ-
 რულთა ურთიერთთა შორის, ამისთვის ჩვენ, ზემოხსენე-

ბულთა ქუეყანათა ივერიისათა მეფენი და მთავარნი, დამამტკიცებელნი საუკუნისა ამის პირობისა, სახელითა ყოვლად ძლიერისა ღმრთისათა, აღუესთქვამთ მტკიცესა ამას ერთობასა“ (1790 წ. ერთობის ტრაქტატი ივერიელთა მეფეთა და მთავართა, „ქრთული სამართლის ძეგლები“, ტ. II, ი. დოლიძის რედ., თბ., 1966, გვ. 501). როგორც მოყვანილი ამონაწერებიდან ჩანს, ქართველი ხალხის ეთნიკური მთლიანობის იდეა ემყარება ყოველთა ქართველთა („ყოველთა ივერიელთა“) საერთო წარმომავლობის, სარწმუნოებრივი ერთობის, საერთო – ეროვნული სალიტერატურო-სამწიგნობრო ენისა და საერთო-სახელმწფიოებრივი ტერიტორიის („ყოველი ივერიის“ კუთვნილი მიწა-წყლის) ქონება – მფლობელობის ზედმიწევნით ღრმად გაცნობიერებას და მავასხებლობითი სიყვარულის (ანუ ქართველთა სისხლით ნათესაობის ნიადაგზე ბუნებრივად აღმოცენებული „ნაცვალგებითი სიყვარულის“ ან „ურთიერთსავალდებულო, ურთიერთმართებული სიყვარულის“) აუცილებლობის შეგნებას.

ამასთან, დამოწმებული მახასიათებლებიდან ჩვენთვის განსაკუთრებით ფასეულია ცნება „მავასხებლობითი სიყვარული“, რომლის სემანტიკის გასარკვევად საკმარისია გავეცნოთ ცალკეულ ლექსიკონებში მოცემულ შემდეგ განმარტებებს: „მავასხებელი – ვალის მიმცემი“ (სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, ილ. აბულაძის რედ., თბ., 1991, გვ. 428); „ვასხება – სესხება, მავასხებელი – გამსესხებელი, მავასხებელი – მსესხებელი, მავასხება – გასესხება, მოვასხე – მოვალე“ (ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თყ., 1973, გვ. 154, 212, 237, 243, 262); „ვასხი“ – ვალი ან გარდამეტებული სარგებელი, ძიღ, лихва, рост, ვასხებითი – взаимный, ნაცვალგებითი, ურთიერთარსი, მავასხებელი – მოვასხე, ვალად მიმცემი“ (დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, ა. შანიძის რედ., თბ., 1984, გვ. 503, 660). მოცემული განმარტებების გათვა-

ლისწინებით „მავასხებლობითი სიყვარული“ იოლად იშიფრება, როგორც ურთიერთსავალდებულო, ურთიერთმართებული ან უფრო ზუსტად, ნაცვალგებითი სიყვარული. ჩვენი აზრით, სწორედ მავასხებლობითი სიყვარულის თვალსაჩინო მაგალითს იძლევიან მამულად ქართლელი ფარნავაზი და მამულად ეგრისელი ქუჯი, როდესაც ძმური თანადგომით ძე. წ. IV ს-ში ღიხთ-ამერის და ღიხთ-იმერის შეკავშირებას უყრიან საფუძველს. ეს ფაქტი კი იმაზე მიუთითებს, რომ ქართველურ ტომთა ეთნიკური ინტეგრაციის პროცესის იმანენტურ ხასიათს მნიშვნელოვანწილად სწორედ ნაცვალგებითი სიყვარულის ფაქტორი განსაზღვრავდა.

ამრიგად, დამოწმებული მონაცემების შუქზე ჩვენს წინაშეა ქართველთა ეთნიკური თვითშეგნების იშვიათი სიმწიფის გამომხატველ პირველრიგისეულ ნიშანთა („სისხლით ნათესაობა და მოყვრობით შეკრულობა“, + „მავასხებლობითი (=ნაცვალგებითი) სიყვარული“ + „ერთი ენა და წიგნი“ + „ერთმორწმუნეობა“ + საერთო მამული „ყოველი ივერია“) სწორედ ის ოპტიმუმი, რამაც ქართველებს არაჩვეულებრივი ეთნიკური მდგრადობის და შესაშური გამძლეობის არაერთი ისტორიული მაგალითი აჩვენებინა და *divide et impera*-ს ულმობელ წნეხში მოყოლის შემდეგაც საიმედოდ დააზღვია ისინი ეთნიკური დივერგენციის (ეთნიკური დაქუცმაცების) დამღუპველი პროცესისაგან.

უთუოდ ეთნიკური თვითშეგნების სიმტკიცე გვევლინება ქართველთა სულიერი მხნეობისა და ძალზე გაწონასწორებული ხასიათის ქართული ეთნოცენტრიზმის იმ მაიმპულსირებელ საფუძველად, რამაც მათ წინაპრებს VI, X და XVIII სს-ში მშობლიური ენის ბრწყინვალე სადიდებელი შეაქმნევინა და ქართული ეროვნული მე-ს შემდეგნაირი ამაყი, თუმცა იმავდროულად სევდანარევი პრეზენტაციაც გადააწყვეტინა: „ღამარხულ არს ენაჲ ქართული ღღემდე მოსელისა მისისა საწამებლად, რადთა ყოველსა ენასა ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა. და ესე ენაჲ მძინარე არს

დღესამომდე, და სახარებასა შინა ამას ენასა ლაზარე პრქვან. ყოველი საიდუმლოდ ამას ენასა შინა დამარხულ არს და ესე ენაჲ შემკული და კურთხეული სახელითა უფლისადთა, მდაბალი და დაწუნებული, მოელის დღესა მას მეორედ მოსვლისა უფლისასა (იოანე ზოსიმე, ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულისა ენისად, „ძველი ქართული ლიტერატურის კრესტომათია“, I, გვ. 416);

„ქართველნი ვართ ნათესავით მცნენი და მკედრობითა აღზრდილნი და მარადის ჭირვეუელსა ცხოვრებასა ჩუეულნი“ (პეტრიწონის ქართველთა მონასტრის ტიპიკონი, 1084 წ., „ქართული სამართლის ძეგლები“, III, ი. დოლიძის რედ., თბ., 1970, გვ. 36);

„...აწ მიხედეთ მაშინდელსა მას სიქველესა და მკეცქმნილობასა და სჯულისა სიმტკიცესა მკედრო საქართველოსანო, ჩინებულნო და რჩეულნო, და თუ ვითარი ახოვნება და გულმოდგინება აჩუენეს უსჯულოთა ზედა არა დაკნინებისათჳს საქართველოსა, რამეთუ ესრეთ ჯერ უჩნდათ მაშინ ბრძოლა მათი, ვითარცა მკეცთა სრვა და შექცევა ყარაიასა შინა“ (ახალი ქართლის ცხოვრება, მეორე ტექსტი, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, ს. ყაუხჩიშვილის რედ., თბ., 1959, გვ. 458).

ცხადია, ყოველივე ზემოაღნიშნულის ფონზე, ქართველი ხალხის შემადგენელი ცალკეული ეთნოგრაფიული (ან ეთნოპარციალური) ჯგუფების (მეგრელების, სვანების, აჭარლების, მესხების, თუშების და სხვა.) დამოუკიდებელ „ხალხებად“ ან „გაორებული ეროვნული თვითშეგნების მქონე ეთნიკურ ჯგუფებად“ (ან „სუბეთნოსებად“) გამოცხადება, რითაც სისტემატურად სცოდავს რუსული თუ ეროვნული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ლიტერატურა (ამის შესახებ ქვემოთ), პრესა, ტელევიზია, რაც სინამდვილის უხეირო დამახინჯების ტოლფასია. აქ კვლავ სახეზეა ფიქრი ქართველთა ეროვნული ცნობიერების ამღვრევაზე, რაც ძალაუწებურად აცოცხლებს მეხსიერებაში ქართველთმო-

ძულე ი. ვოსტოროვის სიტყვებს: «У них, к сожалению национальные традиции и самосознание, но мы везде возбуждали племенные чувства, уповая на то, что племя поднимается на племя и брат на брата» (Н. Марр, История Грузии (культурно-исторический набросок), по поводу слова прот. И. Восторгова о Грузинском народе, СПб., 1906).

IV. ეთნიკური ნომინაცია

ქართველთა თვითსახელწოდება – „ქართველი“ უთუოდ ტოპონიმური წარმომავლობის ეთნიკური ტერმინია. აღნიშნულ ავტოეთნონიმს, ისევე როგორც მის ფონეტიკურ ნაირსახეობას – „ქართლელს“ საფუძვლად უდევს საქართველოს უპოპულარესი გეოგრაფიული სახელი „ქართლი“. მართალია, ძველ ქართულ საისტორიო ტრადიციას ქართველი და თავად ქართლი ქართველთა ლეგენდარული ეთნარქის – ქართლოსის პიროვნული სახელიდან გამომყავს, მაგრამ ეს მოსაზრება კონცეპტუალურ პლანში ანგარიშგასაწევია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ის ძალაუნებურად თვალს გვიხელს ეთნონიმ ქართველის და ტოპონიმ ქართლის ურთიერთმიმართების ჩვენთვის საგულისხმო ეტიმოლოგიურ ასპექტზე.

ტოპონიმ ქართლის ეტიმოლოგიზაციასან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ქართველური ენების აპელატიური ლექსიკის მონაცემები, კერძოდ ისეთი ტერმინები როგორიცაა: ქართული ქართა (იმერულ და გურულ დიალექტებზე „ეზოსთან შემოღობილი ადგილი ღამით საქონლის დასამწყვდევად“), მეგრული ქართი (= „პირუტყვის საზაფხულო სადგომი“, „შემოზღუდული ადგილი“), ოქართ//ოქართე (= „საბოსლე ადგილი“), სვანური „ქორ/ქორთე“ (= „სახლი, სახლისკენ“). მეტად ნიშანდობლივია აგრეთვე ხსენებულ ტერმინებთან სემანტიკურად დაახლოებული ინგუშური **kart** და ჩეჩნური **kert** („ღობე, წნული“), ოსური **kart** („გაკეთებული, აშენებული“), ახალსპარსული **gerd** („ქალაქი“, შდრ.: ფეხლევური კილოც **kart** – ქალაქი), სომხური **kert** („ქალაქი“), უნგრული **kart**, სანტურ-მანსური **karta**, **karda** („ეზო, შემოღობილი ადგილი“), კომური, მორდოული და ჩუვაშური **karta**, **karda**, **kardo** („საქონლის დასამწყვდევი შემოღობილი ადგილი, ეზო“), ბაშკირული **karta** („სოფლის გარშემო შემოვლებული ღობე“, „ბაიკი“), ვოლგისპირეთის

რუსული დიალექტების **karda** („წნულით შემოღობილი ადგილი საქონლის დასამწყვდევედ“), გოთური **garda** („ბაკი“), ძეგლისლანდიური **garda** („ღობე, ეზო, ქალაქი“), ლიტვური **gardas** („ღობე, ღია ბოსელი ცხვრისათვის“), ლათინური **kortus**, გერმანული **garten**, ინგლისური **garten** („ბაღი, შემოღობილი ადგილი“), რუმინული **gard**, ალბანური **gart** („ღობე, წნული“), სლავური ენების **gard**, **gradina**, **hrad**, **hrada**, **grod**, **gorod** („ქალაქი, ღობე, შემოღობილი ადგილი“) და სხვა.

როგორც მოტანილ ენობრივ მასალაზე დაკვირვება ცხადყოფს, ქართ // ქარდ // ქორთ // კერტ // გარდ // გართ // გერდ ლექსებში ამოიცნობა „შემოღობილი ადგილის“, „სიმაგრის“, „ქალაქის“ მნიშვნელობა. ამდენად ქართლი თავისუფლად შეიძლება გაიშიფროს, როგორც „შემოღობილი ადგილი“ ან „სიმაგრე“ და დახასიათდეს ტოპონიმიური პოზიტიურობის პრინციპით წარმოქმნილ გეოგრაფიულ სახელად. აკი ამდაგეარ ეტიმოლოგიზაციას მხარს უჭერს მთელი რიგი ისტორიული რეალიებიც: „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით ხომ ქართლი თავდაპირველად შეერქვა მცხეთის თავსდამყურე მთას, რომელზედაც გადმოცემით ლეგენდარულმა ქართლოსმა პირველად შექმნა სიმაგრენი... და იშენა მუნ ზედა სახლი. და ვიდრე აღმართებამდე მუნ ზედა კერპი არმაზისი ერქუა მთასა მას ქართლი, და მის გამო ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან, ვიდრე ზღუამდე სპერისა“. როგორც არქეოლოგიურმა გათხრებმა ცხადყო, მთა ქართლი უნდა ყოფილიყო ქართველ ტომთა გაერთიანების ერთ-ერთი უძველესი ცენტრი, რომლის მიდამოში ადრექრისტიანულ ხანაში გრანდიოზული ციხე-სიმაგრეც ყოფილა აგებული.

საინტერესოა, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე საკმაოდ დიდი რაოდენობით გვხვდება ქართ // ქარტ // ქორთ ძირიანი ტოპონიმები: ქართლა, ქართლის მთა (სოფელი და მთა ჭოროხის ხეობაში, ისტორიული ნიგალის ხევი), ქართლა (სახნავეის სახელწ. ს. წედისში), ქართა (მთა თრია-

ლეთის ქედის ჩრდილო-დასავლეთ განშტოებაზე), ქართლისწყალი (ნეძვისწყლის მარჯვენა შენაკადი), ქართა (კლდის სახელწოდება ს. წკერეში, მთიულეთი), ქართიაჲ (ბექობის სახელწ. ს. ყანოზში, ხევი), ქართისი (სახნავეის სახელწ. ს. სნოში, ხევი), ქართუა (მიკროტოპონიმი ს. ჭოროხში, ქსნისხევი), ქართისი (სოფელი შიდა ქართლში), ქართალაური (სახნავეის სახელწ. ს. ქვემო ალევში, ქსნისხევი), ქართელოური (მიკროტოპონიმი ს. გოგოლეურში, გურიი), ქართლენა (წყაროს სახელწოდება ს. ერკოტაში, სამცხე), ქართლი (ყოფილი სოფელი შიდა ქართლში, ს. კარსანის მახლობლად), ქართვეანი (სოფელი სვანეთში), ქართილდაში (მიკროტოპონიმი ს. ჭუბერში, სვანეთი), ქარტა (მთა შიდა ქართლში), ქორთა (ყოფილი სოფელი რაჭაში), ქორთოული (მიკროტოპონიმი გურიაში).

რამდენადაც ქართველის და ქართელის მაწარმოებელ ტოპონიმად საგულგებელი ქართლის ოდინდელ (და ეგების უფრო არქაულ) ფონეტიკურ ნაირსახეობად შეიძლება წარმოვიდგინოთ ქართაც, ეთნონიმ ქართველის წარმოქმნის სურათი შემდეგნაირად შეიძლება აღდგეს: ქართა > ქართაელი > ქართაველი > ქართველი; თუმცა ჩვენ მაინც უფრო რეზონულად მიგვაჩნია ქართველის გააზრება ტოპოეთნონიმ ქართელის (ქართლი > ქართლელი) სტილიზირებულ ვარიანტად.

ქართველებისა და საქართველოს აღმნიშვნელი ეგზონიმებია: აფხაზური აჭირთუა და ქერთტიელა, ნახური (ჩაჩნური-ინგუშური) გურჯიე და გურჯიე მოხკ, სომხური ვრაცი და ვრასტან, სპარსული გურჯი და გურჯისტან, ოსური გურძიაგ და გურძისტონ, არაბული ჯურზ და ჯურზან, სირიული გურზ და გურზან, თურქული გურჯი და გურჯისტან, რუსული გრუზინ და გრუზია, უნგრული გრუს და გრუსია, ჩინური გელეჯიანეს და გელეჯია, ხინდური გურჯი (ან ჯარჯი) და გურჯისტან (ან ჯარჯია), ბერძნული გეორგეს და გეორგია, გერმანული გეორგიერ და გეორგი-

ენ, ინგლისური ჯორჯიან და ჯორჯია, ფრანგული ჟორჟი-
ენ და ჟორჟი, იტალიური ჯორჯიანო, ჯორჯია, ესპანური
ხეორხიანო და ხეორხია და ა. შ. ხსენებული ეგზოეთნონი-
მებიდან ყველაზე არქაული ჩანს აფხაზური აქიურთა (ეთ-
ნონიმ ქართველის შესატყვისი მეგრული ქორთუ და სხვა-
ნური მ ქართ ფორმების პრაქტიკული ტრანსკრიპცია) და
სომხური ვრაცი (ეთნონიმ იბერ // ივერთან დაკავშირებუ-
ლი), საიდანაც მიღებულ იქნა შესაბამისად ეგზოტოპონი-
მები ქართტიელა და ვრასტან (ქართველთა ქვეყანა).

V. განსახლების არეალი

ქართველთა საერთო რაოდენობა დღემდე არ არის დაზუსტებული. 1989 წლის ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით მათი რიცხოვნობა 4 მილიონ სულს აჭარბებდა (ამათგან 3.787 ათ. სული ყოფილ საქართველოს სსრ-ში სახლობდა, ხოლო 3.981 ათ. სული სსრკ-ს მთელ ტერიტორიაზე), თუმცა ზოგიერთი მკვლევრის არგუმენტირებული ვარაუდით მსოფლიოში 5,0 – 5,5 მილიონი ქართველი მაინც უნდა ცხოვრობდეს. საინტერესოა, რომ 1985 წლისთვის ქართველებს რიცხოვნობით 144-ე ადგილი ეკავათ მსოფლიოში ცნობილი 2000-მდე ხალხის იმ საკმაოდ ვრცელ ნუსხაში, სადაც მხოლოდ 304 ეთნოსი ითვლიდა 1 მლნ. ან უფრო მეტ სულს და დედამიწის მოვლი მოსახლეობის 97%-ს შეადგენდა.

1989 წლის მონაცემებით ქართველების ძირითადი მასა (3.787 ათ.) საქართველოს სსრ-ს ტერიტორიაზე იყო თავმოყრილი, ხოლო დანარჩენი ნაწილი კომპაქტურ თუ სპორადულ დასახლებებს კმნიდა: რსფსრ-ში (130.688 სული), უკრაინაში 23.540), აზერბაიჯანში (14.197), ყაზახეთში (9496), უზბეკეთში (4704), ბელორუსიაში (2840), სომხეთში (1360), ყირგიზეთში (1143), თურქმენეთში (966) და ყოფილი სსრკ-ს სხვა რესპუბლიკებში (სულ სსრკ-ში 194 ათ. სული). ქართველთა მცირე ჯგუფები ევროპის ცალკეული ქვენების (ძირითადად საფრანგეთის) მოქალაქეებსაც შეადგენდნენ.

ქართველები ტრადიციულად სარგებლობენ საკუთარ ისტორიულ სამშობლოზე უცნაურად მიჯაჭვული ერის მყარი რეპუტაციით. ა. ლაისტის სიტყვით რომ ვთქვათ, ისინი არასოდეს არ წარმოადგენდნენ ე. წ. „მსოფლიო მოქალაქეებს“. ფაქტია, რომ რუსეთის ფედერაციაში დამკვიდრებულ, ირანის პროვინციაში (გილანი, მაზანდარანი, ფერეიდანი) VXII საუკუნეში იძულებით დეპორტირებულ

და 1921 წლის ბოლშევიკური აგრესიის ეამს ევროპაში მიგრირებულ თანამოქმეთა გამოკლებით, „საზღვარგარეთის ქართველობა“ უპირატესად დედამშობლოს მოწყვეტილ ძველთაძველ ქართულ მიწა-წყალზე (საინგილო, შავშეთი, კლარჯეთი, ჭანეთი და სხვა) არის განსახლებული. სამწუხაროდ, უცხო ეთნიკურ გარემოცვაში მოქცეულ ქართველთა უმრავლესობა ეთნოტრანსფორმაციულ პროცესშია ჩართული და ინტენსიურ ასიმილაციას განიცდის, რის გამოც მათი რიცხოვნობა ჯერაც დაზუსტებას საჭიროებს. ცნობილია, რომ თურქეთის ოფიციალური სტატისტიკით იქ მხოლოდ 130 ათასი ქართველი სახლობს. ქართველ დემოგრაფთა მიახლოებითი გამოთვლით თურქეთის ქართველობა 1,0-15 მილიონს შეადგენს, თუმცა იმასაც ფიქრობენ, რომ თურქეთში 4 მილიონამდე ეთნიკური ქართველი უნდა ცხოვრობდეს.

1989 წლის სტატისტიკური მაჩვენებლებით ქალაქების მოსახლეობა შეადგენდა 3 მლ. 35 ათას სულს (ე. ი. რესპუბლიკის მოსახლეობის 55%-ს), ხოლო სოფლებისა – 2 მლ. 408 ათას სულს. რესპუბლიკის მუდმივი მოსახლეობის საერთო რიცხვში მამაკაცები 2562 ათასს (44,4%-ს) შეადგენდნენ, ხოლო ქალები – 2839 ათასს (52,6%). 1989 წელს ყოველ ათას ქალზე მოდიოდა 902 მამაკაცი. აღწერის დროისათვის საქართველოში 1284 ათასი ცოლ-ქმარი აღორიცხა, ოჯახების რიცხვმა კი 1 მლ 244 ათასი შეადგინა.

საქართველოს მოსახლეობის საშუალო სიმჭიდროვე 1979 წლისათვის 1 კმ²-ზე 72,9 მცხოვრებს შეადგენდა. მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი თავმოყრილია მთათაშორის დადაბლებებში და შავიზღვისპირა ზოლში, სადაც ცხოვრობს რესპუბლიკის მოსახლეობის 87% და სადაც მოსახლეობის სიმჭიდროვე 1 კმ²-ზე 200-250 კაცს აღწევს, მაშინ როდესაც სამხრეთ მთიანეთში სულ 8%-ს, ხოლო ჩრდილოეთ მთიან ზონაში არაუმეტეს 5%-ისა. დასახლებული ტერიტორიის ზედა საზღვარი საქართველოში გადის 2400

მ-ზე. ზღვის დონიდან 800 მ-დე მდებარე დაბლობ რეგიონებში ცხოვრობს მოელი მოსახლეობის 85,1%, 800-1600 მზე - 11,8%, ხოლო 1600-2400 მზე - 3,1%. საქართველოს ყველაზე მაღალი დასახლებული პუნქტია სოფ. უშგული (ზ. დ. 2200 მ.) სვანეთში რომელიც ითვლება ერთ-ერთ უმაღლეს დასახლებულ ადგილად ევროპაში. ქვეყნის დაბლობ რაიონებში მოსახლეობის სიმჭიდროვე 1 კმ²-ზე 200-250 კაცს აღწევს. სწორედ ამ აერეალშია თავმოყრილი რესპუბლიკის ქალაქებისა და სოფლების უმრავლესობა. საქართველოში 51 ქალაქი და 4500 დაბა და სოფელი აღი-რიცხება. ქვეყნის უდიდესი ქალაქებია: თბილისი (1263 ათ.), ქუთაისი (235 ათ.), რუსთავი (159 ა.), ბათუმი (135 ათ.) სოხუმი (119 ათ.), გორი (67 ათ.), ფოთი (50 ათ.), ზუგდიდი (47 ათ.), ცხინვალი (42 ათ.), ხოლო ყველაზე მსხვილი სოფელი - დიღომი (8483 ათ.).

საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერების ხანაში ქვეყნის მოსახლეობის აღწარმოების პროცესი ჯეროვანი დინამიურობით და აღმავლობით გამოირჩეოდა. ასე, საქართველოს სამეფოს „ოქროს ხანაში“ (XII ს.) მისი მოსახლეობა 5 მილიონს ითვლიდა. მაგრამ XIII საუკუნის პირველი მეოთხედის ბოლოდან დაწყებული გარეშე მტრების მუდმივი შემოსევების შედეგად დემოგრაფიული ვითარება საგრძნობლად უარესდება. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა XVII საუკუნიდან, როდესაც ქართველთა მასობრივ ხოცვა-ჟლეტვასთან ერთად ადგილი ჰქონდა უცხო ქვეყნებში მათ ძალდატანებით გადასახლებას (მაგალითად ირანში), ქართველი ტყვეების ტოტალურ გაყიდვას ოსმალეთში (ყოველწლიურად 40 ათასი კაცის ოდენობით). ამ უბედურებას ევროპელი დამკვირვებლებიც კი მტკივნეულად განიცდიდნენ, რასაც მოწმობს, მაგალითად, XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერის კასტელის სვედიანი სტრიქონები: „არაერთხელ დამსვენებია თვალები ცრემლებით, როდესაც ვხედავდი თუ როგორ ჰყიდნენ ბატკნებივით

ხელშეკრულ ემაწვილებს თურქებზე. უამრავი ბავშვი მიკ-
ყავდათ და მათ უმანკოებას დემონის სარწმუნოებას უმორ-
ჩილებდნენ ოსმალეთში... საკუთარი თვალთ დაძინახავს
კოლხეთის პროვინციაში გაყიდული უამრავი ემაწვილი...
მე რომ იტალიაში მივემგზავრებოდი, გემი საესე იყო გაყი-
დული ტყვეებით (დონ კრისტეფორე დე კასტელი, ცნობები
და აღბომი საქართველოს შესახებ, გამოსცა ბ. გიორგა-
ძემ, თბ., 1976, გვ. 54). მისივე ცნობით, „კოლხეთის მეფემ
თურქეთის იმპერატორს ყოველწლიურად ხარკის სახით
უნდა გაუგზავნოს ხოლმე საუკეთესო ტილოს ძაფი, აგ-
რეთვე ქალ-ვაჟები (ძალიან ღამაზი, მართლმადიდებელი
ტყვე ქალიშვილები)“ (კასტელი, გვ. 55).

ცხადია, ამგვარი ვითარების შედეგად ქვეყნის მოსახ-
ლეობა კატასტროფულ შემცირებას განიცდიდა. საქართვე-
ლომ დიდი მსხვერპლი გაიღო I და II მსოფლიო ომებშიც.
მარტო II მსოფლიო ომში იმხანად სსრკ-ის შემადგენლო-
ბაში მყოფი საქართველოს სსრ-ს მცხოვრებთაგან ფრონ-
ტზე ნახევარ მილიონამდე კაცი იყო გაგზავნილი, რომელ-
თაგან 300 ათასი კაცი დაიღუპა. ბევრმა შეიძლება არ
იცოდეს, რომ კაცობრიობის ისტორიაში ამ ყველაზე სას-
ტიკო ომში ქართველთა გენოფონდი პროცენტულად უფრო
დიდად დაზარალდა, ვიდრე იმავე რუსებისა.

საუკუნეების მანძილზე შექმნილმა ისტორიულმა პირო-
ბებმა, XIX-XX საუკუნეების გარემოგარაციულმა პროცესებმა
და ქართველი ხალხის ტოლერანტულმა ბუნებამ განაპირო-
ბეს საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული სიჭრელე. 1989
წლისთვის საქართველოში ცხოვრობდნენ: ქართველები
(3787393, ქვეყნის მოსახლეობის 70%), სომხები - 437211
(8,1%), რუსები - 341172 (6,3%), აზერბაიჯანელები - 307556
(5,7%), ოსები - 164055 (3,0%), ბერძნები - 100324 (1,8%), აფხა-
ზები - 95853 (1,8%), უკრაინელები - 52443 (1,0%), ქურთები -
33331 (0,6%), ქართველი ებრაელები - 14314 (0,3%), ებრაე-
ლები - 10312 (0,2%), ბელორუსები - 8595 (0,2%), ასირიე-

ლები – 6205 (0,1%), თათრები – 4099 (0,1%), სხვა ეროვნებანი – 37977 (0,7%). ამათგან ქართველები საქართველოში მცხოვრები მკვიდრი ხალხია. რაც შეეხება ქვეყნის დანარჩენ ეთნიკურ ჯგუფებს, ისინი სხვადასხვა დროს საქართველოში შემოსახლებულ ეროვნულ უმცირესობათა კატეგორიას განეკუთვნებიან. ქართველ ხალხთან პარმონიულ თანაცხოვრების 25 საუკუნოვანი ტრადიციის მქონე ქართველ ებრაელთა გამოკლებით ისინი უპირატესად XVI-XX სს-ის მანძილზე დამკვიდრდნენ საქართველოში (მაგ.: ოსები – XVI-XVII სს-დან; რუსები XIX ს-დან და ა. შ.).

საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლეობენ აფხაზებიც (თვითსახელწოდება „აფსუა“), რომელთა ეთნიკური ისტორიის არაერთი საკვანძო საკითხი ჯერაც ბურუსითაა მოცული და უკიდურესად ტენდენციურად შუქდება. ეს უწინარეს ყოვლისა საძიებელი ხალხის ეთნონიმიკისა და ეთნიკური გეოგრაფიის პრობლემების ფრიალ ზერელე დამუშავებით და მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით შეუწყნარებელი „ორი აბორიგენი ერის“ თეზისის უცნაური „სიცოცხლისუნარიანობით“ აიხსნება.

როგორც ჩვენს ხელთ არსებული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული, ლინგვისტური და ონომასტიკური მონაცემების ანალიზი ცხადყოფს, აფხაზ-აფსუები კოლხეთის მიწა-წყალზე გარკვეული ქრონოლოგიური პერიოდიდან ინფილტრირებული ეთნოსია, რომელსაც ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში დღესაც ეგულვება ეთნიკური განაყარი ყუბანის აუზში მცხოვრები ხალხის – აბაზების (თვითსახელწოდება „აბაზა“) სახით. თავად აბაზები კი ადიღეური ეთნიკური მასის დერევატია. მეტად სიმპტომურია, რომ თურქები აფხაზებს „აბაზას“ უწოდებენ, რაც ძალაუნებურად აბაზას და აფხაზის (აფსუას) იდენტურობაზე მიგვანიშნებს. გამომდინარე აქედან, „აბაზას“ ანალოგიურად „აფხაზიც“ ადიღეური ეთნიკური მასის დერევატია.

აფხაზ-აფსუეებისა და აბაზების ურთიერთობა ეთნოკვალიტატიური თვალსაზრისით თითქმის ისეთივეა, როგორც, მაგალითად, ჩაჩებისა – ინგუშებთან, ადიღეელებისა – ყაბარდოელებთან და ჩერქეზებთან, რუმინელებისა – მოლდაველებთან და ა. შ.

ნიშანდობლივია ისიც, რომ აბაზები აფხაზებს უწოდებენ „აშეუას“, ხოლო აფხაზები აბაზებს ეძახიან „აშუას“. 1929 წელს ს. ჯანაშიას მიერ ჩაწერილი ეთნოლინგვისტური მასალების თანახმად, აბაზები აფხაზ-აფსუებს აბაზური (კერძოდ, მეღოვეური) მოდგმის ტომად მიიჩნევენ და საკუთარ ენას და ტომობრივ ქსოვილსაც (აფსუას ჩათვლით) აღნიშნავენ ტერმინებით: „აფსაშა“, „აფსაშ>ქუა“. ამდენად, სრულიად ნათელია, რომ ეთნონიმები „აშუა“//„აშეუა“ და ენის აღმნიშვნელი „აფსაშა“//„აფსაშ>შუა“ ერთიან აბაზურ-აფსუურ ეთნიკურ მასას ფარავს. ასე, რომ აბაზები და აფსუები უყოყმანოდ შეიძლება გავიანზოთ ერთი და იგივე ეთნოსის შემადგენელ ორ ეთნოგენტილურ ჯგუფად.

მაშასადამე, რამდენადაც აბაზები ადიღეური ეთნიკური სამყაროს მონასხლეტია, ცხადია, მათი განაყარი აწინდელი აფსუების ეთნიკური ფესვებიც ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში, სახელდობრ ყუბანის აუზში არის საძებნი და არა კოლხეთის ტერიტორიაზე.

აბაზ-აფსუების მოძრაობას კოლხეთის ზღვისპირა რაიონებისაკენ და აქ მათი წინაპრების ინკორპორაციას ადგილი უნდა ჰქონოდა ჩრდილო კავკასიაზე სარმატ-ალანთა დიდი მოწოლის ეპოქაში (ძვ. წ. I საუკუნის მიწურულს ან ახ. წ. I საუკუნის დამდეგს).

ასეთი პოლიეთნიკურობის პირობებში ქვეყანა გამოირჩევა ფრიად მოზაიკური ეთნოკონფესიური სიტუაციითაც. საქართველოში, ვითარცა რჯულის შემწენარებლობის პერმანენტული პოლიტიკის გამტარებელ კლასიკურ ქვეყანაში, ოდითგანვე მოქმედებდა სხვადასხვა მიმართუ-

ლების რელიგია, ეკლესია და რელიგიური ჯგუფი. მათი მშვიდობიანი თანაარსებობის ტრადიცია დღესაც გრძელდება. საქართველოში ფუნქციონირებს ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია (შეიქმნა IV საუკუნის 30-იან წლებში; ავტოკეფალური გახდა V საუკუნიდან) სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქით (1977 წლიდან ილია II) და რეზიდენციით თბილისში, სომხურ-გრიგორიანული სამრევლოები, რომელთაც მართავს ენშიაძინიდან (სომხეთი) დანიშნული ეპისკოპოსი, იუდაისტური რელიგია ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი სინაგოგებით, კათოლიკური და მუსლიმანური (სუნიტური და შიიტური) გაერთიანებები, აგრეთვე სექტები: ბაპტისტები (ევანგელისტი ქრისტიანები), ორმოცდაათიანელები, ადვენდისტები, მაღაკნები, დუხოზორები, სუბოტნიკები და სხვა. ამასთან, ქვეყნის მოსახლეობის უდიდეს უმრავლესობას (დაახლოებით 85%-ს შეადგენენ ქრისტიანები (მათ შორის 75%-ზე მეტს მართლმადიდებლები), რომელთა შემდეგ რიცხოვნობით მოდიან მაჰმადიანები (დაახლ. 13 %) და იუდაისტები (0,5%). ქართველთათვის სრულიად უცხოა სარწმუნოებრივი ანტაგონიზმის თუნდაც ერთეული ფაქტები. საქართველო ხომ იმ იშვიათ ქვეყანას წარმოადგენს, სადაც არასდროს ჰქონია ადგილი ანტისემიტიზმს და რასობრივ-სარწმუნოებრივი სეგრეგაციის სხვა რაიმე გამოვლინებას.

საქართველოს რესპუბლიკაში მცხოვრებ ქართველთა უდიდესი უმრავლესობა (დაახლ. 95%) მართლმადიდებელი ქრისტიანია (IV ს-დან), ხოლო შედარებით მცირე ნაწილი (5%-მდე) სუნიტური რწმენის მაჰმადიანი (მაგ. აჭარლების უმრავლესობა და მესხთა ერთი ნაწილი), რომელთა ისლამიზაცია აჭარასა და სამცხე-ჯავახეთში ოსმალთა 300-წლოვანი ბატონობის შედეგია. რაც შეეხება საქართველოს თანამედროვე საზღვრებს გარეთ – თურქეთში ირანსა და აზერბაიჯანში განსახლებულ ქართველობას, ისინი თითქმის მთლიანად მაჰმადიანებს წარმოადგენენ (ინლილოთა

დიდი ნაწილი, ჭანები (ან ღაზები), კლარჯები, შავშები, ფერეიდნელები) და ასევე ბოლო სამი საუკუნის მანძილზე არიან ახალ „რჯულზედ მოქცეულნი“. სხვათა შორის, მაჰმადიან ქართველთა ერთი ჯგუფის აღმნიშვნელი ეთნონიმი „ინგილო“, ნაწარმოები თურქული სიტყვიდან „ენგილაჲ“ (=ახლადმოქცეული), სწორედ მოვლენათა ამგვარი განვითარების მეტყველი საბუთია. ამდენად, დღესდღეობით ქართველი ხალხი ფაქტიურად ქრისტიანული და მაჰმადიანური კონტინგენტის მეტ-ნაკლებად პროპორციული შეთანწყობით ხასიათდება. თუმცა საკუთრივ საქართველო, ვითარცა ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყანა, უყოყმანოდ ასოცირდება უძველეს ქრისტიანულ ქვეყნად და კავკასიაში ქრისტიანობის ურყევ ბურჯად. აქ ხომ ქრისტიანობა ჯერ კიდევ I საუკუნეში იქადაგეს მოციქულებმა: ანდრია პირვეწოდებულმა, სიმონ კანანელმა და ბართლომემ, ხოლო IV საუკუნიდან წმინდა ნინოს მიერ მოქცეული ქართლის (იბერიის) სამეფოში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად ცხადდება, რის შემდეგაც საქართველოს მთელი ისტორია ესაა ენის, მამულისა და სარწმუნოებისათვის შეუპოვარი ბრძოლისა და ცნებების „ქართველის“ და „ქრისტიანის“ ფაქტობრივი სემანტიკური ნიველირების ისტორია.

ქრისტიანთა და მაჰმადიანთა გვერდით ქართველთა ეთნოკონფესიურ ჯგუფებს შეადგენენ აგრეთვე გრიგორიანი და კათოლიკე ქართველები, რომელნიც წარსულში ნებისით თუ უნებლიეთ სახელდებულ იქნენ შესაბამისად „სომხებად“ და ფრანგებად“ და მხოლოდ ბოლო დროს აქვს ადგილი მათ ეთნოკულტურულ თვითგამორკევეარეგენერაციას.

ქართველ ხალხს მეკეთრად გამოყოფილი ადგილი უჭირავს მსოფლიოს ხალხთა ანთროპოლოგიურ და ეთნოლინგვისტურ კლასიფიკაციაში. მეცნიერებაში დადგენილი სურათის მიხედვით, ეთნოლინგვისტური კლასიფიკაცია შემდეგი სახით წარმოდგეიდება: I. კავკასიური ოჯახი:

1) ქართველები (თვითსახელწოდება „ქართველი“), ქართველური ენები: სეანური, ზანური (მეგრულ-ჭანური), ქართული; 2) აფხაზურ-ადიღეური ჯგუფი: ადიღელები („ადიღე“), ყაბარდოელები („ადიღე“), ჩერქეზები („ადიღე“), აფხაზები („აფსუა“), აბაზები („აბაზა“); 3) ნახური ჯგუფი: ჩაჩნები („ნოხიო“), ინგუშები („დაღლა“); 4) დაღესტნური ჯგუფი: ავარლები („მპარულალ“), არჩიბელები („არშიშთიბ“), ლაკები („ლაკ“), დარგოელები („დარგან“), თაბასარანელები („თაბასარან“), ლეზგები („ლეზგიარ“), აღულები („აღულ“), რუთულები („რუთულ“), წახურელები („წახურ“), უდიები („უდი“). II ინდოევროპული ოჯახი: 1) სლავური ჯგუფი: რუსები („რუსსკი“ – სტავროპოლისა და კრასნოდარის მხარეების ჩათვლით), უკრაინელები („უკრაინეც“ – კრასნოდარის მხარის ჩათვლით); 2) სომხური ჯგუფი: სომხები („ჰაი“); 3) ირანული ჯგუფი: ოსები („ირონ“), ქურთები („ქურთ“), თათები („თათ“), თალიშები („თალიშ“); 4) ბერძნული ჯგუფი: ბერძნები („ელლინეს“, კავკასიური „ურუმ“). III. ალთაური ოჯახი: 1) თურქული ჯგუფი: აზერბაიჯანელები („აზერბაიჯანლილარ“, „აზერილურ“), ყუმუხები („ყუმუკ“, ნოღაელები („ნოღაი“), ყარაჩაელები („ყარაჩაილილა“), ბალყარელები („თაულუ“, „მალყარლი“), თურქმენები („თურქმენ“); 2) მონღოლური ჯგუფი: ყალმუხები („ხალმგი“). IV სემიტურ-ქამიტური ოჯახი: 1) სემიტური ჯგუფი: ასურელები // აისორები („აისორი“, „ათურათა“); ებრაელები („იელუდიმ“).

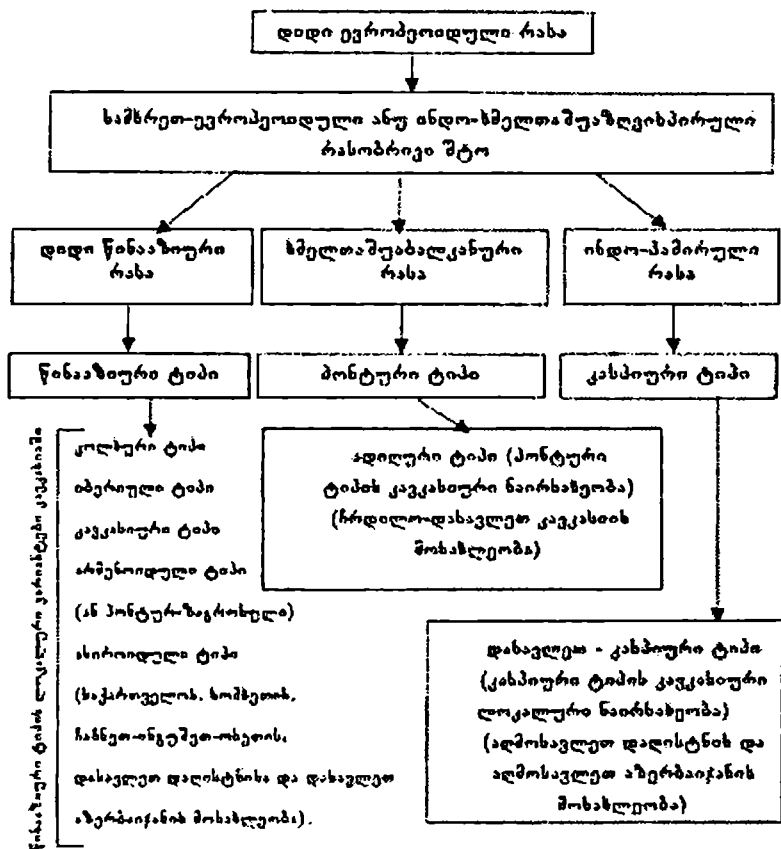
აქ წარმოდგენილი ეთნოლინგვისტური კლასიფიკაციის თანახმად ქართველები კავკასიურ ენებზე მოლაპარაკე ხალხებს ენათესაებიან. ქართული ენა ზანურ (მეგრულ-ჭანურ) და სეანურ ენებან ერთად იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის ქართველურ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება. ამასთან, ქართველების საერთო ეროვნული და სამწერლობო ენა – ქართული ძველი მწერლობის (V საუკუნიდან) მქონე ერთადერთი ენაა იბერიულ-კავკასიურ ენათა (სულ

33 ერთეულით) შორის. საისტორიო ტრადიციით ქართული ანბანის შექმნა ქართლის (იბერიის) მეფე ფარნაეზს მიეწერება (ივ. წ. III საუკუნე) და ამდენად, ქართული დამწერლობის ჩვენამდე რეალურად მოღწეული პირველი წერილობითი ძეგლები (იუდიეს უდაბნოში, ბეთლემის მახლობლად აგებული ქართული ეკლესიის 490 წლის და ბოლნისის სიონის (თბილისიდან 60 კმ-ის დაშორებით მდებარე ეკლესიის) 494 წლის ეპიგრაფიკული წარწერები) ცხადია, არ შეიძლება მივიჩნიოთ ქრონოლოგიურად პირვანდელ ძეგლებად. თავისი ისტორიული ფესვებით ქართულ დამწერლობას უკავშირებენ ფინიკურ-სემიტურ, ძველ არამეულ და ძველ ბერძნულ დამწერლობებს. ქართული ანბანი მკაცრ ფონოლოგიურ პრინციპს ეყრდნობა (-ყოველ ფონემას შეესატყვისება გარკვეული გრაფემა) და 33 ნიშანს 5 ხმოვანს და 28 თანხმოვანს) შეიცავს. სპეციალისტთა აზრით, ის ყველაზე სრულყოფილია არსებულ ანბანთა შორის.

კავკასიაში გავრცელებული ძირითადი ანთროპოტიპებია კავკასიური, წინააზიური, პონტოური, კასპიური. კონფესიური კლასიფიკაციის მიხედვით კავკასიის მოსახლეობაში ფიგურირებენ: ქრისტიანები (მართლმადიდებლები, მონოფიზიტები), მუსულმანები (შიიტები, სუნიტები), იუდეველები, ბუდისტები და სხვა კონფესიური ჯგუფები.

უახლესი ანთროპოლოგიური კლასიფიკაცია (აეტორი მ. აბდუშელიშვილი) ქართველებს მიაკუთვნებს დიდი ევროპეოიდული რასის სამხრეთ-ევროპულ (ან ინდო-ხმელთაშუაზღვისპირულ) განშტოებაში შემავალი დიდი წინააზიური ქვერასის წინააზიურ ტიპს, რომელიც თანამედროვე ქართულ მოსახლეობაში წარმოდგენილია კოლხური, იბერიული და კავკასიური ლოკალური ტიპებით. მკვლევართა მიერ დადგენილია ისიც, რომ ქართველთა შორის გავრცელებული ანთროპოტიპები უშუალო კავშირში იმყოფება კავკასიის დანარჩენ მოსახლეობაში მოძიებულ ანთროპოლოგიურ ტიპებთან. ამდენად, თუ გვსურს ზედმიწევნით

სრულფასოვანი წარმოდგენა შეეუქმნათ მკითხველს ქართველთა ზუსტ ადგილზე ზოგად რასობრივ სისტემატიზაციაში და კავკასიის ანთროპოლოგიურ ანტურაჟში, უსათუოდ უნდა წარმოვანიოთ კავკასიის მოსახლეობის ანთროპოტიპების მიხედვით განთესვის სქემატური სურათი, რომელიც შემდგენიად გამოიყურება:

ქართველი ხალხის ეთნოგეოლოგიის ერთობ ხანგრძლივი პროცესი სამ უმნიშვნელოვანეს ეტაპად შეიძლე-

ბა დაიყოს: 1. საერთოქართველურ ფუძეენაზე მოლაპარაკე უძველესი ეთნიკური მასის არსებობა; 2. მისი თანდათანობითი დაშლა სამ უმთავრეს ეთნოლინგვისტურ დაჯგუფებად (ქართველად, სვანებად და მეგრულ-ჭანებად; ძვ. წ. III ათასწლეულის მიწურული-ძვ. წ. I ათასწლეული); 3. ქართველური ტომების ეთნოკულტურული და ეთნოპოლიტიკური ინტეგრაციო-კონსოლიდაცია ქართვების ჰეგემონობით და ერთიანი ქართველი ერის შექმნა (ძვ. წ. IV-ახ. წ. X სს.).

უძველეს ასურულ, ბერძნულ, ურარტულ, რომაულ, სომხურ, არაბულ და სხვა უცხოურ წერილობით წყაროებში მრავალი აღმოსავლურ თუ დასავლურ-ქართული ტომის სახელწოდებაა დაცული: მუშქი (ან მოსხი/მესხი), თუბალი (ან თაბალ), ხალიბი, ხალდი, სასპერი, იბერი, კოლხი, სანი (ან ლაზი), ტიბარენი, მაკრონი, მოსინიკი, ზიდრიტი, სოანი (ან სვანი) და სხვ. ამათგან ძველ მსოფლიოში განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდნენ შავი ზღვის პირად მობინადრე „ოქრომრავალი“ კოლხები, რომელნიც ჰეროდოტემ (ძვ. წ. V ს.) ეგვიპტელთა შთამომავლებად გამოაცხადა და რომელთაც ლეგენდარულმა არგონავტებმა კოლხი მედეას ხელშეწყობით „ოქროს საწმისი“ მოსტაცეს. ასევე სიმამაცით ცნობილი იბერები, რომელთაც ანტიკური ეპოქის ავტორები ცალკერძ წარმოაჩენდნენ პირინეის ნახევარკუნძულზე მცხოვრებ იბერთა ნათესალებად და განაყრებად, „რკინის გამოშვებლებად“ შერაცხული ხალხები, კავკასიის მთიანეთის ბატონ-პატრონნი და ოქროს დახელოვნებული სვანები და უბადლო ზღვაოსნობის რეპუტაციის მქონე სანები (ან ლაზები). სწორედ აღნიშნული ტოპონიმებისა და სხვა ეთნოგენტილური თუ ეთნოტერიტორიული ჯგუფების ჰარმონიული შერწყმის საფუძველზე იქნა ფორმირებული ქართველი ხალხი. ამასთან, ამ ეთნიკური ერთობის ზოგად სახელწოდებად იქცა „ქართველი“ ანუ აღმოსავლეთ საქართველოში დისლოცირებული ამ ლოკალური ეთნოტერიტორიული ჯგუფის აღ-

მნიშვნელოვანი ეთნონიმი, რომელმაც წარმატებით დაიწყო და დაასრულა კიდევ ჯერ ქართველური ეთნიკური მასის ქართულენოვანი ნაწილის (ე. ი. ქართველთა), ხოლო შემდეგ უკვე მთელი ქართველური მოსახლეობის (ქართველთა+მეგრელთა+ჭანებთა+სვანებთა) მონოლითურ, ეთნოსოციალურ და ეთნოკულტურულ ორგანიზაციად შეკერა-შენიჭების ურთულესი პროცესი სისხლით ნათესაობის, სარწმუნოებრივი ერთობის, ერთიანი სალიტერატურო ენის და ზოგადქართული თვითშეგნების გამომუშავების ბაზაზე. შესაბამისად, ქართველი ხალხის ეთნოეოლოგიის ისტორიულ-გეოგრაფიულ არეალს ეწოდა ჯერ „ქართლი“ (-ე. ი. ქართლელთა ან ქართველთა სამოსახლო კუთხის სახელწოდება), ხოლო მერმე უკვე „საქართველო“. არადა, იგივე პროცესი რომ წარმართულიყო მაგალითად მეგრელთა ინიციატივით და ძალისხმევით, ქართველი ხალხის ზოგადი თვითსახელწოდების დონეზე ნიადაგ გაბატონდებოდა და დღესდღეობით გამოყენებაში იქნებოდა ეთნონიმი „მეგრელი“, ხოლო ამჟამად „საქართველოს წოდებულ ქვეყანას, ცხადია ერქმეოდა „სამეგრელო“.

ცხადია, ქართველი ხალხის ეთნოეოლოგიის ერთობ საინტერესო პროცესის ყველა ნიშნის გათვალისწინებით გაკვირვებას არ უნდა იწვევდეს ის ფაქტი, რომ აღნიშნული ეთნოსის შიდაეთნიკური სტრუქტურა მართლაც იშვიათი მოზაიკურობით ხასიათდება. აკი ქართველი ერის შემადგენელ ეთნოგრაფიულ (ან ეთნოტერიტორიულ) ჯგუფების სიას დღესდღეობით ავსებენ: ქართლელები, კახელები (ან კახები) ქიზიყელები, ინგილოები, მესხები, ჯავახები, თუშები, ხევსურები, ფშაველები, მოხევეები, მთიულელები, გუდამაყრელები, ხანდოელები, ჭართალელები, ქსნელები, მეგრელები, სვანები, იმერლები, რაჭველები, ლეჩხუმელები, გურულები, აჭარლები, ჭანები (ან ლაზები), შავშები (ან იმერხეველები) და კლარჯები. მათი უმრავლესობა საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებ-

ში (ქართლი, კახეთი, ქიზიყი, სამცხე, ჯაფახეთი, თუშეთი და ა. შ.) არის განსახლებული, ხოლო შედარებით მცირე ნაწილი (კერძოდ, ჭანები, შავშები, კლარჯები, ინგილოები) მთლიანად ან უპირატესად საქართველოდან მოწვევები და ამჟამად თურქეთის და აზერბაიჯანის ფარგლებში ღოკალიზებულ ძველთაძველ ქართულ პროვინციებში (ჭანეთში ან ღაზეთში, შავშეთში, კლარჯეთში, საინგილოში) ცხოვრობს. ხანგრძლივი ეთნოპოლიტიკური და ეთნოკულტურული იზოლაციის მიუხედავად „თურქეთის საქართველოსა“ და საინგილოში მობინადრე ქართველები ინარჩუნებენ ქართულ ეროვნულ თითშეგნებას და დანარჩენ ქართველებთან სისხლისმიერი ნათესაობის შესახებ ცოდნას. ქართველთა ეთნოდისპერსიულ ჯგუფებს წარმოადგენენ ფერეიდნელები (-XVII ს-ში ძალდატანებით ირანში გადასახლებულ კახელთა შთამომავალნი) და რუსეთის ფედერაციის, უკრაინის ტერიტორიაზე და ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგ. საფრანგეთში) მცხოვრები ქართველები.

VI. ქართველები ქართველ და უცხოელ დამკვირვებელთა თვალთახედვით

საუკუნეების მანძილზე ქართველი რასობრივი და ზნეობრივი სინატიფის ერთგვარ ეტალონს წარმოადგენდა, რომლის გარეგნულ სილამაზეს და განუმეორებელ ენთოგრაფიულ პაბიტუსს აღტაცებაში მოჰყავდა მრავალი ქართველი თუ გარეშე დამკვირვებელი. დღემდე შემორჩენილი მრავალი სხვადასხვა ეპოქის დახასიათება გარეგნობასთან ერთად ეხება ამ ხალხის მაღალ ზნეობას, სასიათის სიმტკიცეს, სიღარბაისლეს, თავდაჭერილობას, კაცთმოყვარეობას, მრავალსაუკუნოვან ეროვნულ ტრადიციებს, ეტიკეტის დახვეწილ ნორმებს, ბრძოლისუნარიანობას, მწიგნობრიობას, ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი განუმეორებელ ერთგულებას, სიმშობლოსადმი უსაზღვრო სიყვარულს.

აღნიშნულის საილუსტრაციოდ აქ შეიძლება დავიმოწმოთ პირველ ყოვლისა ქართველ მწიგნობართა რამოდენიმე მნიშვნელოვანი გამონათქვამი:

ქართველნი ვართ ნათესავით მცნენი და მკედრობითა აღზრდილნი და მარადის ჭირვეულსა ცხოვრებასა ჩუეულნი“ (პეტრიწონის ქართველთა მონასტრის ტიპიკონი, 1080 წ., „ქართული სამართლის ძეგლები“, ტ. III, ი. დოლიძის გამოცემა, თბ., 1990, გვ. 36).

ქართველნი „... ბუნებით სადაგნი და მარტივნი და გონებით წრფელნი, სიმართლისა ცხოვრებისასა და უღელსა უმანკოებასასა მზიდველნი, მხოლოდ ღმრთისა ოდენ და მკლავისა თვისისა მოსაენი“... (ნიკოლოზ გულაბერიძე, XII ს.).

ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არს პირველითგანვე თუსთა უფალთა რამეთუ, რაჟამს განდიდნენ, განსუქდნენ და დიდება ჰპოონ და განსუენება, იწყებენ განსრახვად ბოროტისა, ვითარცა მოგვითხრობს ძველი მატთანე ქარლისა და საქმენი აწ ხილულნი“ (დავით აღმაშე-

ნებლის ისტორიკოსი, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1995, გვ. 359).

შინაარსობრივად ანალოგიურია ქართველთა ვახუშტისეული დახასიათება: „ნათესავნი ქართველნი ორგულბუნება არიან პირველითგანვე თუსთა უფალთა, რამეთუ რაჟამს განდიდნიან და განისუენიან, იწყებენ განზრახვასა ბოროტისა, ვითარცა მოგვიტხრობს მათიანე ქართლისა ძუელი და ახალი“ (ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1973, გვ. 164).

სხვადასხვა ეპოქის ორი დიდი ქართველის ამ დახასიათებაში მხილებულია ისეთი ნაკლი, რაც ეწინააღმდეგებოდა ეროვნული ცნობიერების ინტერესებს და ამდენად უარყოფას იმსახურებდნენ.

აზრი ქართული კაცთმოყვარეობის შესახებ ფორმულირებულია ჟამთააღმწერელის თხზულებაში: „... არა არს ნათესავი ქართველთა კაცის მკელევი და არცა სჯული უკთ ესევეითარისა საქმისა ქმნად“ („ქართლის ცხოვრება“, II, გვ. 209).

ამ ფორმულირების მიხედვით, ქართველი ხალხის ერთ-ერთ თვისებას წარმოადგენდა რჯულით განმტკიცებული ზნეკეთილობა, ხოლო ჩვეულებათა სიმრავლეზე მეტყველებს მეფე-პოეტის არჩილის პოეტური სტრიქონები:

„საქართველოში იტყვიან სამას სამოცდა ხუთსაო,
ზნეობას, სხვას არ აგდებენ ქვეყნისას თუ არ

მათსაო“

(არჩილი, საქართველოს ზნეობა).

ქართველთა ზნეობის დახასიათებას და იმის შთაგონებას, რომ ხალხს ტრადიციებით განმტკიცებული ეროვნული თვისებები შეენარჩუნებინა და თან ნაკლიც დაენახათ, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა გვიანფეოდალურ ხა-

ნაშიც, სახელმწიფოებრიობის დასუსტების პერიოდში, როდესაც ზნე-ჩვეულებების დაცვის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ერის მთლიანობისა და ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნება. აღნიშნულის დამადასტურებელია ქართველთა ეახუშტისეული დახასიათება, რაც მის ფუნდამენტურ ნაშრომშია მოცემული როგორც ზოგადად; ისე კონკრეტულად ცალკეული კუთხეების მიხედვით. ამ შემთხვევაში საკმარისად მიმაჩნია ქართველთა ზოგადი დახასიათების ციტირება: „ხოლო კაცნი ამის ქვეყნისანი არიან სარწმუნოებით ქრისტიანენი, რომელთა მიიღეს ჰრომით ჟამსა დიდისა კონსტანტინესასა და სილიბისტროსსა წესნი და რიგნი ძუელნი ბერძენთა ბასილის კაპადოკიელისათა და შუდის კრებისა უპყრაეთ მტკიცედ, არამედ მძლავრებით უკეთუ ვინმე მოიქცეს, ოდეს იცის ჟამი, კუალად ეგების ქრისტიანედ შემნანე. ხოლო ანაგებით არიან კაცნი და ქაღნი შუენიერნი, ჰაეროვანნი, შავ თუალ-წარბ-თმოსანნი, თეთრყირმიზნი, იშუთ თუალჭრელი და გრემანი, და მწიფურ ანუ თეთრ. ქალთა თმა გარდაშუებული და დაწნილი, ხოლო კაცთა ყურთა ზედა მოკუეცილნი, წერწეტნი, უმეტეს ქაღნი, იშუთ სქელნი, მკნენი მუშაკნი, ჭირთა მომთმენნი, ცხენთა ზედა და მკედრობათა შინა კაღნიერნი, მკერცხლნი, მსწრაფლნი, რამეთუ ვიეთნი ლ`გ ეჯს ი`დ ჟამს გაირბენს. სალაშკროთა შინა ახოვანნი, საჭურველთ მოყუარულნი, ამაენი, ლაღნი, სახელის მაძიებელნი ესრეთ, რამეთუ თვსთა რომელთათვს არა რიდებენ ქუეყანასა და მეფესა თვსსა, სტუმართა და უცხოთ მოყუარენი; მხიარულნი, უკეთუ ისინი ანუ სამნი არიან, არარაჲ შეიჭირვიან; უხენი, არცა თვსსა და არცა სხვსას კრძალვენ; საუნჯეთა არა მმესველნი, გონიერნი, მსწრაფლ-მიმკვდომნი, მხემებელნი, სწავლის მოყუარენი. არამედ არს ჟამი რაოდენიმე, არღარა ისახელების ცოდნა, თვნიერ წიგნის კითხვისა და წერისა, გაღობა-სიმღერისა და სამკედროსაგან კიდე, და ჰგონებენ დიდ მცოდნეობასაც. ურთიერთის მიმყოლნი,

სიკეთის დამსწავლელნი და მიმგებელნი, სირცხვილის მდევარნი, კეთილ-ბოროტზედ ადრე მიმდრეკნი, თავკედნი, დიდების მოყუარენი, თუალმგებნი და მოთაკილენი. ხოლო რომელნი მათაა შინა სცხოვრებენ, მგზავსნი ნადირთა, გარნა გონიერნი“ (ვახუშტი, გვ. 44-45).

ქართულ საისტორიო მწერლობაში ვახუშტის შემდეგ ყურადღებას იქცევს მეორე დიდი სწავლულის იოანე ბატონიშვილის მიერ ქართველთა დახასიათება მისი როგორც დადებითი, ისე უარყოფილი თვისებების ჩვენებით:

„ფიზიკური ვითარება მცხოვრებთა ამა ქვეყნისათა, რომელთაცა აქეთ ზნეჩვეულება და ტანისამოსი და შეხედულება და მორფ-ნაკეთობა: ქართველნი ტანით წარმოსადევნი, სახით მშვენიერნი, თეთრ-ყირმიზნი, შავ-თმანი და უფროსიერთნი თვალშავნი. ხოლო ქალნი უზომოდ მშვენიერნი, ტანადნი, თმაგრძელნი, თეთრ-ყირმიზნი, მხიარულნი და ერთგულნი მეუღლეთა თვისთა, და მკეარებელნი შეილთა და მონათესავეთა თვისთა.

ქართველნი ჭირთა და ღხინთა ერთი მეორისა შემწენი, მამაცობითა კარგნი და მტერთა შემმართებელნი, ცხენოსნობაშიც ქებულნი და ქვევითათაც შორს მსვლელნი, საჭურველთა და ცხენთა მოყვარულნი; ზრდილობასა შინა კარგნი; სტუმარ-მოყვარენი და უცხოთ შემწყნარებელნი, გარნა მცირედ ამაყნი, მალ-განრისხებადნი, და ღალბნი, მეჯლიშთა შინა მოზმე-მოხუმარნი, და ერთი მეორისაგან მიწვეულნი – უცხოდ განმცხრომნი, მგალობელი და მომღერალნი; ამათან უშურველნი, უკეთუ ვინმე ვისამე სთხოვდეს რასმე. გარნა იკონომოსობასა შინა ცუდნი, საქმეთა შინა სუსტნი, ადვილ დამჯერებელნი სიტყვათა და მალე გამდრეკნი ჟამსა შემთხვეულებისა რადსამე ზედა; მიმბაძავენი სხვათა ქვეყანისა კაცთა ყოფაქცევისა და ტანისამოსისა; მეცადინენი და მხემბეულნი სწავლათა, და დიდად მახვილ-გონებიანნი, საქმეთა ფრიად მიმხდომნი, გარნა სუსტნი საქმეთა შინა; საქვეურო სარგებლითა არა მძი-

ბელნი, ოღონდ თვით ირგოს რადმე; თვისთა უფროსთა მალე უარყოფელი გამორჩობისა მიზეზისა გამო, და ამასთან მეშურნენი და მბეზღებელნი ერთი მეორსა მეუფროსისადმი თვისისა, ჭირისა და ცუდ-მიმოთქმისა მოყვარენი, და ცუდის საქმისა ამოღლნი და თავხედნიცა; გარნა კეთილის-მოყოფელთაცა ეცდებიან ნაცვალ-გებასა. ხოლო მათ შორის მცხოვრებნი მთისკაცნი კარგნი წარმოსადგენი, მშენიერნი ქალ-კაცნი, და მუშაკნი მამულისა. კარგნი მამაცნი, გარნა ავაზაკნი და ქურდნი, საუბარსა შინა და თვისისა სასარგებლოსა საქმესა ზედა ჭკვიან-მოუბარნი, სტუმართ შემწენარებელნი და კარგნი მიმღებნი და დამხედრნი იკონომოსობასა შინაცა კარგნი“ (იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა „ქართული პროზა“, ტ. VI, თბ., 1984, გვ. 553-554).

ქართველთა დადებითი თვისებების შესახებ წერდა მეორე ბატონიშვილიც: «Жители Грузии статны, красивы, особенно женский пол. Мужчины храбры, горды, гостеприимчивы, любят иностранцев, остроумны, трезвы и трудолюбивы. Поселяне богаты и в Азии живут лучше всех народов, особенно кахетинцы» (Давид Багратиони, история Грузии, изд. А. А. Погава, Тб., 1971, с. 28).

საყურადღებოა კიდევ ერთი ბატონიშვილის ნააზრევი ქართველი ხალხის შესახებ: „ჩვენ დიახ ცოტანი ვარ, მაგრამ ძველთავე ჩვენ საქართველოს ერთი ჩვეულება ეს არის: თუ მტერს შეხვდა კაცი და ომი არ აუტეხა და მტრის სიმრავლის შიშით მირიდა, იგი კაცი კაცად აღარ ვარგა და აღარც ეაჟკაცად იხსენიება; ვეღარც სახლსა და საზოგადოებაში გამოერევა და სახელი ასე წაუხდება, რომ სიკედილი ურჩევნია კაცსა იმისთანას სიცოცხლესაო“ (თეიმურაზ ბაგრატიონი, დავით ბაგრატიონის ისტორია, თბილისი, 1978, გვ. 27).

იაკობ გოგებაშვილის დახასიათებით, „ქართველებიც სილამაზით თავის სამშობლოს არ დაუვარდებიან, ქართველისა, ბერძნისა და ჩერქეზის სილამაზე მთელს ხმელეთ-

ზეა განთქმული. ჩამომავლობით ქართველები უწარჩინებულეს კავკასიის ტომს ეკუთვნიან და ნიჭიერ ხალხთა რიცხვში ურევიან“... (იაკობ გოგებაშვილი, საგანძური, თბილისი, 1986, გვ. 189).

გარდა საკუთრივ ქართველი სწაველებებისა ასევე საყურადღებოა ქართველთა დახასიათება სხვადასხვა ეპოქის უცხოელ ავტორთა თვალთახედვით.

ჯერ კიდევ ახ. წ. I საუკუნეში პლუტარქე წერდა: „პომპეუსი... მითრიდატეს წინააღმდეგ გაემართა იმ მიწა-წყლის გავლით, რომელნიცა კავკასიონის ტომებს ეჭირა. ამ ტომთა შორის ყველაზე უფრო მრავალრიცხოვანნი ალბანები და იბერები არიან. იბერთა ტომი მოსხურ მთებამდე და პონტომდე აღწევს, ალბანელები კი აღმოსავლეთ კასპიის ზღვამდე მოსახლეობენ... მდინარე მტკვარი იბერთა მთებიდან გამოდის, გზაზე სომხეთიდან მომავალ არაქსს იერთებს... იბერნი რიცხვით ალბანებს არ ჩამოუვარდებოდნენ. გულადობითაც სხვებზე უფრო მამაცნი იყვნენ და ძალიან უნდოდათ მითრიდატესათვის ეამებინათ და პომპეუსი უკუექციათ. იბერნი არც მიდიელების მორჩილებაში ყოფილან, არც სპარსებს ექვემდებარებოდნენ და თავის დროზე მაკედონელთა მბრძანებლობაც აიცილეს თავიდან იმის წყალობით, რომ ალექსანდრე ფრიად სწრაფად გაბრუნდა პირკანიიდან. მაგრამ პომპეუსმა იბერებიც დაამარცხა დიდ ბრძოლაში, ისე რომ ცხრა ათასი კაცი მოკლეს, ხოლო ათი ათასზე მეტი რომაელებს ჩაუვარდათ ტყვედ. დაამარცხა თუ არა იბერები, პომპეუსი კოლხეთშიც შეიჭრა“ (პლუტარქე, რჩეული ბიოგრაფიები, I, თბ., 1975, გვ. 329-330).

ციტირებული სტრიქონებიდან ნათლად ჩანს, თუ პლუტარქეს რაოდენ დიდი წარმოდგენა ჰქონდა იბერებზე. მის მიერ ხაზგასმულია იბერთა გულადობის ფაქტი. ისინი სხვებზე უფრო მამაცებად არიან მიჩნეულნი. სხვების ქვეშ კი იგულისხმებიან პაეტორის მიერ აღწერილი ხალხები, თუნდაც სომხები და ალბანელები.

XIV საუკუნის არაბი ავტორი ალ-უმარი (1301-1340) ქართველთა შესახებ წერს: „[რაც შეეხება] ქართველთა ლაშქარს, იგი მტკიცედ დგას ჯერის სარწმუნოებაზე და გულადნი და მამაცი ხალხია. მუსლიმები მათ უწოდებენ „ალ-ქურდ“, ქრისტიანები კი „ალ-ქურჯ“. ისინი ჰულაგუიანთა ლაშქრის ძალასა და სიმდიდრეს წარმოადგენდნენ, ხოლო [ხულაგუიანები] ენდობიან მათ და ეყრდნობიან“ (XIV-XV სს. არაბი ისტორიკოსები საქართველოს შესახებ, გამოცემული დიტო გოჩილეიშვილის მიერ, თბ., 1988, გვ. 51).

XV საუკუნის იტალიელი დიპლომატ-მოგზაურის თქმით, ქართველი „ხალხი ლამაზი და ახოვანია, მაგრამ უცნაური ზნე-ჩვეულებანი აქვთ. თმას იკრეჭავენ ან იპარსავენ ისე, რომ ირგვლივ იტოვებენ მცირეოდენ თმას, მსგავსად ჩვენი აბატებისა... ატარებენ უღვაშს, რომლის ბეწვებს წვერზე დაბლა იზრდიან მკლავის ერთი მეოთხედის სიგრძეზე. თავზე ატარებენ სხვადასხვა ფერის ქუდებს, რომელსაც წვერში ჯილა აქვს. ტანთ აცვიათ ძალიან გრძელი, მაგრამ ვიწრო და საჯდომამდე გახსნილი ქურთუკი, იმიტომ, რომ სხვანაირად ვერ შეძლებენ ცხენზე ჯდომას... ფეხზე მუხლებამდე აცვიათ წაღები, რომლებსაც ძირი ისე აქვთ გამოკრული, რომ როცა ფეხზე დგანან, ფეხის წვერი და ქუსლი მიწას ეხება, შუაში კი მიწიდან ისე მაღლა აწეული, რომ ტკენის გარეშე შეიძლება ტერფის ქვეშ მუშტის გატარება. ამიტომ ხდება, რომ როცა დადიან, სიარული უჭირთ“... (XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, გამოსცა ელდარ მამისთვალიშვილმა, თბ., 1981, გვ. 58).

იმავე ეპოქაში ბერნარდ ფონ ბრაინდებახი ქართველების შესახებ წერდა: „გეორგიანების შესახებ, რომლებსაც სურთ გახდნენ ქრისტიანები, არის აგრეთვე იერუსალიმის აღმოსავლეთით მცხოვრები სხვა ხალხი, რომლის ბატონობა კასპიოსად წოდებულ მთებამდე ვრცელდება.

დიდად მეომარი და ძლიერი ხალხია და მრავალრიცხოვანი რაინდობა ჰყავს. ასევე დიდად მიისწრაფვიან ერცჳელი სამყაროს დაპყრობისაკენ. ასე რომ, სარაციონები და პერები, მედები და ასირიელები მოსაზღვრენი ან მეზობლები არიან და ძალიან ეშინიათ მათი. თუმცა ეს ხალხი ყოველი მხრიდან გარშემორტყმულია ურწმუნოებით, მაინც უშიშრად არიან. პირიქით, ყველას ეშინია და იშვიათად აწყენინებენ მათ. მათ ჰქვიათ გეორგიანები წმინდა გიორგის, წმინდა რაინდის სახელის მიხედვით, რომელსაც ისინი თავიანთ განსაკუთრებულ პატრონად და წინამძღვრად თვლიან და თაყვანს სცემენ დიდი მოწიწებითა და სასიუბით განსაკუთრებით მაშინ, როცა ბრძოლის ველზე გადიან საბრძოლველად“.

ქართველთა ეთნიკური სახელწოდებისა და სიმამაცის შესახებ XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერი კასტელი წერდა: ქართველებს „გიორგიელებს უწოდებენ, რაც დაკავშირებულია წმინდა გიორგის სახელთან. წმინდა გიორგის სცნობენ მოსარჩლედ და პატრონად. ბერძნული წესის ქრისტიანები არიან, მაგრამ ზოგი რამ განსხვავებული აქვთ. მრავალრიცხოვანნი არიან. ამასთან ერთად ძალზე მეომარი ხალხია, განსაკუთრებით ისინი, რომელთაც მთები უკავიათ. ქართველები მაგრები და ვაჟკაცები არიან, ბრძოლაში მამაცნი, რომლებმაც მაჰმადიანთა გარემოცვაშიც შეინარჩუნეს თავისუფლება ჩვენს დრომდე. ერთი ნაწილი სპარსელებს ემხრობა, მეორე კი თურქებს. უმრავლესობას ბატონები თავისივე ეროვნებისანი ჰყავთ“ (გვ. 215). მისივე კვალიფიკაციით, „ეს ერი რამდენადაც მეომარი და მებრძოლია, იმდენად ლამაზი მოდგმის ხალხია. მათ თურქებზე ჰყიდიან. ახალი პატრონები მათ ხმალში წვრთნიან. შემდეგ დიდი სულთანი მათგან ირჩევს ხოლმე თავის დიდ ვეზირად და სახელმწიფო მრჩეველად, ოსმალეთის მთელი იმპერიის მმართველად, როგორიც იყო ამასწინდელი ვეზირი სახელად და ახლანდელი ვეზირიცა“ (გვ. 177). მისი-

ონერისავე შეხედულებით „საქართველოს მეფე ქების ღირსია, რომ ებრძოდა და გაუძლო ორ მტერს, ქრისტეს სახელის მოძულეთ, თურქებსა და სპარსელებს“ (გვ. 172). მისივე დახასიათებით, „საქართველოში როცა კაცს გაიცნობენ, გულკეთილობისა და მაგალითის საჩვენებლად ძღვენი და მოწყალება მიაქვთ, შეიძლება უფრო მეტი, ვიდრე ჩვენს ქვეყანაში“ (კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ, თბ., 1776 წ. გამოსცა ბეჟან გიორგაძემ).

ქართველთა დახასიათება მოცემულია უფრო მოგვიანო პერიოდის დამკვირვებელთა მიერ, რომელთაგან პირველ რიგში დავიმოწმით XVII საუკუნის ფრანგი მოგზაურის ჟ. შარდენის შემდეგი სტრიქონები: „ქართველები მთელს აღმოსავლეთში და, შეიძლება ითქვას, მთელს მსოფლიოში, საუცხოო ჯიშის ხალხია. ამ ქვეყანაში მე არ შემხედვრია არც ერთი უმნო ადამიანი, კაცი იქნება ეს თუ ქალი. ეხედებოდი მხოლოდ და მხოლოდ ანგელოზისებრ სახეებს. ქალების უმეტესობა ბუნებას ისეთი სინატიფით დაუჯილდოვებია, როგორსაც ვერსად შეხედებით. ვფიქრობ, შეუძლებელია მათ თვალი მოჰკრათ და არ შეგიყვარდეთ. ქართველ ქალზე უფრო მშვენიერი სახის და ტანის დახატვაც კი შეუძლებელია; არიან მაღალნი; კოხტა და მოქნილი ტანისა და საოცრად წელწერილნი... ქართველები თავაზიანი და კაცთმოყვარენი, ამათანავე დარბაისელნი და თავდაჭერილნი არიან. მათი ადათ-წესები გარშემო მცხოვრები ხალხების უმეტესობის ზნე-ჩვეულებათა ნარევს წარმოადგენს... სომხები აქ ისე მრავლად არიან, რომ ქართველებსაც კი სჭარბობენ. ამასთანავე ისინი ყველაზე მდიდრები არიან, მაგრამ პატარა ადგილები და დაბალი თანამდებობები უკავიათ. ქართველები უფრო უფლებამოსილნი, ამაყნი, თავმომწონენი და დიდების მოყვარულნი არიან. ქართველების ტანსაცმელი თითქმის პოლონელებისას ჩამოგავს. ატარებენ პოლონურის მსგავს ჩაჩებს, ქურთუკები გულმკერდთან შეხსნილია, იკერება ღილებითა

და საღილე ყაითნებით. ფეხსაცმელები ისეთივეა, როგორც სპარსელებისა. ქალების ტანსაცმელი სპარსულისაგან არაფრით არ განსხვავდება... ქართველები ქედუხრელნი, თამამნი და გულადნი არიან" (ქან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), გამოსცა მ. მგალობლიშვილმა, თბ., 1975, გვ. 297, 298, 321).

ქართლში ყოფნით მიღებულ ამ შთაბეჭდილებასთან ერთად ფრიად შთამბეჭდავია ჟ. შარდენის შეხედულება მეგრელთა გარეგნობის, სამოსელის, კოსმეტიკის, ქცევის ნორმების თუ მანკიერი თვისებების შესახებაც:

„მეგრელები ძალიან კარგი ჯიშის ხალხია: კარგი აღნაგობისა არიან, ქალები კი ძალიან ლამაზები, მაღალი წრის ქალებს რაღაც თავისებური ნაკეთები და სინაზე აქეთ, რაც გეხიბლავს. მე შემხვედრია მათ შორის მშვენიერი აღნაგობის ქალები, დიდებული იერით, საუცხოო სახითა და ტანით. გარდა ამისა, მათ აქეთ ისეთი მიმზიდველი და აღერსიანი გამოხედვა, რომ მაყურებლისაგან თითქოს ტრფიალს ითხოვენ. ნაკლებად ლამაზები და ხანდაზმულები გადაჭარბებით ხმარობენ ფერუმარილს, იღებენ მთელ სახეს, წარბებს, ღოყებს, შუბლს, ცხვირს და ნიკაპს; ზოგიერთი მარტო წარბების შეღებვით კმაყოფილდება; ირთვებიან რამდენადაც კი შეუძლიათ. მათი ტანსაცმელი სპარსელი ქალების ტანსაცმელს ჩამოჰგავს, თმის დეარცხნა და დახვევა ევროპული ქალების მსგავსად იციან. ატარებენ ხილაბანდს, რომელიც მხოლოდ თავის ზედა და უკანა ნაწილს ფარავს. აქეთ ჭეშმარიტად გამჭრიახი და მახვილი გონება, არიან თავაზიანები, ზრდილნი, დარბაისელნი და გულთბილნი, მაგრამ ამავე დროს არიან ამაყნი, ქედმაღალნი, ბოროტნი, დაუნდობელნი, უღმრთელები და უტიფარნი... სიმართლე რომ ითქვას, მეშინია, ვაი თუ არ დაიჯეროს მკითხველმა და ჩემ მიერ ნაამბობი გადაჭარბებულად ჩაითვალოს. ვაცხადებ, რომ ეს სრული სიმარ-

თლეა და აქ მოტანილი ფაქტები დაასაბუთებენ ჩემს ნათქვამს“ (ჟ. შარდენი, გვ. 116-117).

მეორე ფრანგი სწავლული ტომა-სიმონ გულეტი (1683-1766) შარდენის გაუღენით წერს: „აღმოსავლეთის ყველა ხალხებს შორის ქართველები ყველაზე უფრო ღამაზები არიან. მოელს ქვეყანაში ვერ ნახავ მახინჯ კაცს ან ქალს. ქალთა უმეტესობა ბუნებისაგან დაჯილდოებულია არაჩვეულებრივი სილამაზით, რომლის ბადალს ვერსად იპოვი. ასე, რომ მათი დანახვა და არშეყვარება შეუძლებელია... უმეტესად მადლები და კარგად ჩამოსხმულები არიან... სახის ნაკეთებით, დახვეწილობით და ტანადობით არ შეიძლება ქართველ ქალებზე უკეთესი ქალის დახატვა“ (ნ. ორლოვსკაია, საქართველოს თემა XVIII საუკუნის ფრანგულ ზღაპრებში, ჟ. „მნათობი“, 1989, №2, გვ. 142).

1740 წელს ნადირ-შაჰის შესახებ ფრანგულად გამოცემული წიგნის ანონიმი ავტორი ქართველებს ასე ახასიათებს: „ეს ხალხი საუკეთესოა დედამიწის ზურგზე; მამაკაცები ახოვანნი, შესახედავნი, ძალოვანნი არიან და დიდად დღეგრძელნი იქნებოდნენ, ზედმეტად რომ არ ეძალებოდნენ ღვინოს, რისგანაც მათი სხეული ნაადრევად ძაბუნდება. რაც შეეხება ქალებს, ისინი ოდითგანვე უღამაზესებად ითვლებიან აზიაში“ (История о персидском шахе Тахмас-Кули-хане, СПб., 1762, с. 2372-273; იხ. ა. გაწერილია, რჩეული ნაწერები, I, გვ. 473).

ფრანგ მოგზაურთაგან საყურადღებოა ერთ-ერთი კარმელიტი მამის ცნობა. იგი ირანში მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს აფიქსირებს და 1621 წლის ჩანაწერში ასეთ ამბავს აღწერს: შაჰი კარმელიტებს სვამს თავისი წესის მიხედვით მარცხენა მხარეს. სპარსელების თქმით, „მარცხენა მხარეს ჯდომა საპატივსაცემო იყო, რადგან იგი გულთან ახლოს არის და ხმალსაც ისინი ამ მხარეს ატარებენ. ჩვენს გაყოლებაზე ქართველები ისხდნენ. მარჯვნივ ისხდნენ თათრები კაცადან, ხოლო სულ ბოლოს კი ინგლი-

სელები [აქედან ჩანს, რომ ქართველები უფრო საპატიო ადგილას ისხდნენ, ვიდრე თათრები და ინგლისელები]. მერე შაჰმა ქართველებს შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „მოდით, წაყიდეთ წმინდა მამების ეკლესიების სანახავად, სადაც ისინი გალობენ და ზარებს რეკავენ, სანამ იქ წავალთ, თქვენ სომხების ეკლესიას უნდა ეწვიოთ“. შაჰს კარგად უწყოდა სომხებისა და ქართველების სიძულვილისა და მტრობის ამბავი. ერთ-ერთმა ქართველმა შაჰს შემდეგი სიტყვებით უპასუხა: „ნება მოგვცით სომხების ეკლესიაში ძაღლები შევუშვათ, ვიდრე ჩვენ შევიდოდეთ იქ. ვისურვებდი თქვენს უდიდებულესობას ფრანგთა ეკლესიაში თან ვახლდე“. ასეთი დიდი სიძულვილი ჰქონდათ ერთმანეთისადმი ამ ორ ერს“ (პარმელიტების ქრონიკა საქართველოზე (XVII-XVIII სს.), ქ. პავლიაშვილის გამოცემა, თბ., 1999, გვ. 45).

დამოწმებულთან ერთად აღსანიშნავია, რომ 1705 წელს ერთ-ერთი კარლემიტი მამა ქართველების შესახებ წერს: „შაჰის მთელ სამფლობელოში ქართველები ყველაზე გულად და საიმედო მებრძოლებად ითვლებოდნენ“ (ზემოხსენებული ქრონიკა, გვ. 53).

ქართველების შესახებ თავის შთაბეჭდილებებს გვაცნობს გერმანელი არქეოლოგი იოჰან იოახიმ ვინკელმანი (1717-1768). მის ერთ-ერთ ნაშრომში ვკითხულობთ: „ამჟამად ხომ არსებობს ხალხი დედამიწის რომელიმე კუთხეში, სადაც, რაკილა ყველა ლამაზია, ამიტომ სილამაზე უპირატესობად არ მიიჩნევა. მოგზაურები ერთხმად ამბობენ ამას ქართველებზე“ (ვინკელმანი, ბერძნული თქმულებისადმი მიბაძვის შეძლებათა ახსნა-განმარტება და წერილზე პასუხი). მცირე ნაშრომში (ფიქრები ბერძნული ფერწერისა და ქანდაკებების ქმნილებებისადმი მიბაძვაზე) იგი წერს: „... ასეთი მოწყენილი ცა ხელს უწყობს ულამაზესი და ტანკუნარი ადამიანების გაჩენასა და ზრდა-განვითარებას, რომელთა იერი პირწმინდად ესადაგება მათსავე თანდაყო-

ლილ ზნეობას. ამ მოსაზრებას სავსებით ადასტურებს ლამაზი ადამიანების ქვეყანა – საქართველო, რომელიც ასეთ ნაყოფიერებას მოკლებულ და უღრუბლო ზეცას უნდა უმადლოდეს“.

ქართველთა გარეგნობის აღწერისა და მათ ეთნოფსიქოლოგიური დახასიათებისათვის ფრიად საყურადღებოა გერმანელი სწავლულის ფრიდრიხ ბოდენშტედტის (1819-1892) საკმაოდ ერცვლი და ფასეული დაკვირვება: „... ქართველები ერთ-ერთი უღამაზესი ხალხია მსოფლიოში. მაღალი, ღონიერი აღნაგობის მამაკაცებს, ტანწერწეტა ლამაზ ქალებს სწორი, კეთილშობილური სახეებითა და დიდი მშეენიერი თვალებით აქ ყველგან ნახავთ. დიდრონი, ლამაზი მოყვანილობის თვალები აქ გაცილებით ხშირად გეხვდება, ვიდრე სხვა რომელიმე ხალხებთან; შედარებით გამონაკლისს წარმოადგენენ ჩერქეზები, სომხები და ბერძნები. მაგრამ ამაოდ მოძებნი ისეთ მაღალ მშეენიერებას, სადაც გული, გონი და სული თვალებში გამოიხატებოდეს. ასეთ უმაღლეს მშეენებას მხოლოდ კულტურის მაღალ საფეხურზე მდგომ ხალხებთან იპოვი...“

უნარიანი, მკვირცხლი, ეშმაკი და გაქნილი სომხები-საგან განსხვავებით, ქართველებს თანდაყოლილი აქვთ გონებრივი სიზარმაცე; ისინი ცხოვრობენ უზრუნველად და გულგრილად, არ ანიჭებენ დიდ მნიშვნელობას დედამიწის სიკეთეს, ანუ არ მიისწრაფვიან ქონების შეძენისაკენ, ამის გამო ვაჭრობა საქართველოში თითქმის მთლიანად სომეხთა ხელშია. მაგრამ, სამაგიეროდ ქართველნი არიან უმამაცესნი და უპატიოსნესნი მსოფლიო ხალხთა შორის; ისინი, როგორც კავკასიის ყველა ხალხი, სტუმართმოყვარენი არიან, სანდონი, როგორც მათი ხმალი, მკვირცხლნი და მოქნილნი, როგორც მათი ცხენი, მამაცნი ომში და გულთბილნი სახლში... იმერეთის მცხოვრებნი არიან დიდნი და ტანადნი ქართლის სალხივით, მაგრამ უფრო ლამაზნი და მკვირცხლნი. ამ ქვეყნის გლეხები ისე გამოიყუ-

რებიან, თითქოს წარჩინებული გვარისანი იყვნენ. ისინი იცავენ სისუფთავესა და წესრიგს, მათი ტანსაცმელი, ცხენები, იარაღი და აღჭურვილობა მედამ საუკეთესოდ გამოიყურება. ისინი არიან მკვირცხლნი ლაპარაკსა და საქმეში, კოხტანი მოძრაობისას, ცეცხლოვანნი, ძლიერნი და მამაცი, მაგრამ აკლიათ ამტანობა, როგორც ბრძოლაში, ისე ყველა სხვა საქმეში, რასაც ხელს მოჰკიდებენ... უხევები არიან და ცოტას ფიქრობენ სიმდიდრის დაგროვებაზე, ცხოვრობენ მხოლოდ დღევანდელით, არ ფიქრობენ მომავალზე, ისინი არიან მუსიკის და სიმღერის მოყვარულნი, უმრავლესობას აქვს კარგი ხმა; მათ რწმენა და ენა აქვთ ქართლისა.

მეგრელები შთამომავლები არიან ძველი კოლხებისა, რომელთა მედამ აყვავებულმა ტყიანმა წარაფებმა ოდესღაც თავის ჩრდილში მისცა თაეშესაფარი იასონსა და მის თანამგზავრებს. ქვეყნის ერთ ნაწილს შემდგომ ლაზისტანი ეწოდა...

მეგრელთა კულტურისა და ცხოვრების წესების შესახებ შეიძლება ითქვას იგივე, რაც ითქვა ზემოთ იმერთა შესახებ, უმნიშვნელო გადახრებით.

გურულები შეადგენენ ყველაზე პატარა, მაგრამ ყველაზე ღამაზ შტოს ქართველებისას; განსაკუთრებით ქების ღირსნი არიან ქალები, რომლებიც გამოირჩევიან კარგი ტანადობით, ხშირი თმით, დიდი ცეცხლოვანი თვალებითა და კეთილშობილი სახის ნაკეთებით. გურულები საქართველოს სხვა კუთხის ხალხს აღემატებიან სიღამაზით, ასევე აჭარბებენ ნიადაგის ნაყოფიერებით. აქვთ საუცხოო მიწა და სამეგრელოსა და იმერეთის მსგავსად მიწათმოქმედების ძირითადი პროდუქტია ღომი, სიმინდი და ღვინო.

სვანები, რომელიც ენის, ზნე-ჩვეულების და ცხოვრების წესის მიხედვით თვალში საცემად განსხვავდება სხვა ქართველური მოდგმის ხალხისაგან, თუმცა მსგავსება ყველგან ნათლად ჩანს, იმსახურებს ჩვენს ყურადღებას,

არა მარტო თავისი ისტორიული მნიშვნელობის, არამედ უპირველესად იმის გამო, რომ იგი დაცულია უცხოელთა გავლენისაგან... ცხადია, ამ ქვეყნის მიუვალობის და ამის შედეგად მოსახლეობის ჩაკეტილობის გამო მათი ადამ-წესები და ცხოვრების ხასიათი თვითმყოფადია; მხოლოდ უმნიშვნელოდ იგრძნობა უცხო გავლენა. სეანთა სტუმართმოყვარეობა ისეთივე წმინდაა, როგორც ყველა სხვა ქვეყანაში, სადაც უცხოელთა მიმოსვლა იშვიათია... სეანები ბუნებაში განსაცვიფრებელი ფიზიკური გამძლეობით, ტანადობითა და ნიჭით დააჯილდოვა. იგი თავდაჯერებული, მხიარული, ამაყი, ერთგული და სანდოა, თუ მასზე გამხრწნელად არ მოქმედებს ჭირი და უბედურება. სეანი ბავშვობიდანვე ეჩვევა სიძნელეებს და გაჭირვებას. თავისი ქვეყნის მკაცრი ჰავით გამოწრთობილი, იგი ისეთი ძლიერი და მხნეა, რომლის მსგავსს მხოლოდ ჩერქეზებში თუ შეხედებით. სეანი იძულებულია მუდმივად იბრძოლოს, რათა იცოცხლოს; იგი ებრძვის მიწას, ებრძვის ადამიანებს, იგი ბრძოლით მოიპოვებს ქალსაც, თუ ვერ შეაგროვა საპატარძლო გადასახადი“ (ვ. ქორიძე, ფრიდრიხ ბოდენშტედტის ცნობები საქართველოს შესახებ, ჟ. „ცისკარი“, 1988, №3, გვ. 123-127).

მკითხველი ალბათ დამერწმუნება, რომ რფ. ბოდენშტედტის ცნობები მრავალმხრივ საყურადღებო და ფასეულია, რისი საფუძველიც არის ქართველების დახასიათება საქართველოს ცალკეულ რეგიონების მიხედვით. ავტორმა თავის აღწერილობაში გაითვალისწინა ამ რეგიონების თავისებურებანი და ამის მიხედვით წარმოაჩინა როგორც მათი მკვიდრთა ეთნო-ფსიქოლოგიური პორტრეტი, ისე ეთნოგრაფიული ყოფის სპეციფიკა, შეპირობებული პირველ ყოვლისა ამ კუთხეების გეოგრაფიულ-კლიმატური პირობების, მეურნეობის ფორმების, ცხოვრების წესისა და ზნეჩვეულებების მიხედვით.

1837 წელს საქართველოში მოგზაურობდა ინგლისელი ოფიცერი რიჩარდ უილბრაჰამი (იხ. რიჩარდ უილბრა-

ჰამი, მოგზაურობა საქართველოში, 1990 წელს ინგლისურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნანა მელაძემ).

ინგლისელი იფიცერი სპარსეთიდან საქართველოში შემოვიდა 1837 წლის 1 სექტემბერს და 2 ნოემბრამდე დარჩა. ამ ხნის განმავლობაში თავის შთაბეჭდილებებს დღიურში აფიქსირებდა.

პირველ რიგში მისი ყურადღება მიიპყრო თბილისმა თავისი უბნებით, დასახლების სტრუქტურით და ცხოვრების წესით, რაც ნათლად ჩანს დღიურის სტრიქონებიდან: „ქალაქის შესასვლელში... მაღლობიდან ქალაქის ქვემო უბანში დავეშვი. თბილისის ეს ნაწილი არქიტექტურითა და ხალხის ჩაცმულობით მეტად აზიურია, ბაზრის გრძელი რიგები ეროვნულ ტანისამოსში გამოწყობილი ქართველებითა და სომხებით არის სავსე. მოპირდაპირე მაღლობზე აგებული სახლები უკეთესია და ქუჩებიც უფრო ფართოა. რუსული უბანი, რომელშიც გუბერნატორის სასახლე და სახელმწიფო დაწესებულებებია, ფართო კვარტალებად არის დაყოფილი... თბილისის ნახევსთანავე მოვიხიბლე ქალაქის მშვენიერი მდებარეობით. ფართო და სწრაფი მტკვარი აქ ვიწრო ხეობაში მიიკლაკნება. იარუსებად არის სახლები აღმართული წყლისპირა მაღლობებისაკენ, ტერასებზე ბაღები და ფართო ღია მოედნებია მოწყობილი. თავსწამომდგარ მთაზე უძველესი ტიპის პირქუში ნანგრევები დგას... მარცხენა ნაპირას შეეულ კლდეზე წარმომართულია თანამედროვე ციტადელი, რომელსაც წყალი უელის გარს. მის ზემოთ ახალი თბილისის გერმანელთა კოლონია მდებარეობს. მხარე მშრალი და უნაყოფოა, ზაფხულსა და შემოდგომაზე აქ ძალიან ცხელა; ქალაქის ყველა წყარო მინერალურია და მოსახლეობა მხოლოდ მტკვრის წყლით სარგებლობს (გვ. 16-17).

ინგლისელი ოფიცრის დღიურში აღწერილია თბილისური აბანოები და გერმანელთა კოლონია გასაოცარი წეს-

რიგით და სისუფთავით. მოგზაური მოხიბლულია ქართველი ქალების სილამაზით. ბარონ როზენის წყევლებაში შეკრებილთა შორის მას შეუნიშნავს, რომ „ქალთა უმრავლესობა ქართველები იყვნენ, თავიანთი ეროვნული კაბა ემოსათ, რომელიც მაღავს მათ მშვენიერ სახეს და ფიგურას“ (გვ. 28).

ქართველი ხალხის მომხიბლავი გარეგნობის აღწერილობაა მოცემული დღიურის იმ ნაწილშიც, რომელიც გვაცნობს რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ პირველთან შეხვედრის პროცესს და მისთვის განკუთვნილ დარბაზობას. როგორც მოგზაური წერს, „იმპერატორის ყოფნისას სასახლეში რჩეული ქართველი თავადები მორიგეობდნენ. თავიანთ შესანიშნავ და მოხდენილ ტანისამოსში გამოწყობილებმა საესებით დაამტკიცეს, რომ მსოფლიოში ნამდვილად ულამაზესი ერია. მდიდრული აბრეშუმის და ფარჩის მჭიდროდ მორგებული ტუნიფის ზემოთ ეცვათ მოკლესახელოებიანი კაბა, ფარჩით, აღმოსავლური აბრეშუმის შარვალი, აწკეპილი შავი ჩექმა მუხლამდე სწვდებოდა. არტყიათ მდიდრულად მოვარაყებული ხანჯლები და დამბაჩები ქამარში აქვთ გაყრილი, თავზე ცხვრის ტყავის დაბალ ქუდს ატარებენ“ (გვ. 41).

იმპერატორთან მეჯლისის გამართვის შემდეგ ასეთი სურათია აღწერილი: „სუფთა ჰაერზე გავლით და ილუმი-ნაციების სანახავად ქუჩებს დაუყუევი. ათასობით მოციმციმე ნათურის შუქზე, ლამაზი სანახავი იყო თავიანთ აივნებზე გამოფენილი ქართველ ქალთა ჯგუფები; ბევრმა გრაციოზულმა ფიგურამ და მხიარულმა თვალებმა მიიზიდა ჩემი ყურადღება“ (გვ. 41).

ინგლისელი მოგზაური გზადაგზა გაკერით აღწერს მცხეთას თავისი ისტორიული ძეგლებით, დუშეთს, ანანურს, ფასანაურს, კაიშაურს, კობს, სტეფანწმინდას და დარიალს. მოგზაური განსაკუთრებით განუცვიფრებია დარიალის ხეობას, მისი ციხის გრანდიოზულობას და მქუხა-

რე თერგს. მისთვის ისიც ცნობილი ყოფილა, რომ აქ თავის დროზე არაბებიც ბატონობდნენ.

მოგზაური კახეთსაც გაეცნო. ამ კუთხისათვის განსაკუთრებით მძიმე მოვლენად იგი მიიჩნევს ლეკიანობას, რის გამო თითქმის ყველა დასახლებულ პუნქტში კაზაკთა საგუშაგო რაზმები მდგარან.

დღიურის ავტორი მოხიბლულია კახეთის ბუნებრივი პირობებით და მეღვინეობის მაღალი დონით. მან ქართული სტუმართმოყვარეობა საკუთარ თავზე გამოსცადა კახელი თავადის მასპინძლობით. მისივე შთაბეჭდილებით, „ქართველებს მსოფლიოში უდიდესი მსმელების რეპუტაცია აქვთ. დღიური ნორმა, ურომლისოდაც მშრომელი კაცი არ იმუშავეს, ოთხი ბოთლია, ნამდვილი მსმელები კი ამ რაოდენობას გაცილებით აჭარბებენ“ (გვ. 30).

ამ მეტიმეტად გაზვიადებული ინფორმაციის ან კახეთში ხუმრობით ნათქვამი ინფორმაციის საპირისპიროდ უნდა აღინიშნოს, რომ 4 ბოთლი ღვინო ფაქტიურად ადამიანის დათრობის ნორმაა და მისი დაღვევით ნებისმიერი მშრომელი მოდუნდებოდა და მუშაობის ნაცვლად ძილს მოისურვებდა. რეალური იქნებოდა ალბათ იმის თქმა, რომ ღვინის მსმელ ქართველს ქეიფში შეიძლება დაეღია 4 ბოთლი ღვინო.

გერმანელი მეცნიერი იოჰან გოტფრიდ პერდერი (1744-1803) თავის ნაშრომში – ფიქრები კაცობრიობის ისტორიისათვის ფილოსოფიაში – ქართველთა შესახებ წერდა: „ქართველი ქალები ულამაზესნი არიან, მამაკაცები – გულადები. გასაოცარი ქრისტიანული სულითაა გაჟღენთილი ამ მხნე ხალხის გული“.

იმავე შეხედულებისაა XIX საუკუნის ფრანგი ეთნოგრაფი, რასობრივი თეორიის ფუძემდებელი გობინო: „საქართველოს დასავლეთში, რიონის ხეობაში, ქართული ტიპი ულამაზესია მსოფლიოში“.

გერმანელი მეცნიერის ფრიდრიხ რატცელის 'შეხვეულებით, «Грузины всего более соответствуют идеальному представлению о кавказских народах: высокие, сильные фигуры, светлокожие, с каштановыми и черными волосами, темными серими глазами и энергичными физиономиями» (მისი Harodოვედენიე, ს. 788).

1899 წელს პარიზში გამოცემულ წიგნში ბარონ დე-ბაი ქართველია შესახებ აღნიშნავდა: „... ეს ხალხი არის დიდი აზროვნების, თუ გნებავთ ზოგჯერ გენიალურიც... ამ ქვეყანაში მარტო მშენება კი არ არის მარადიული, არამედ აგრეთვე გულკეთილობა, მამაცობა, პატიოსნება, სადაც ბრწყინავს გულიდან ამოსროლილ ქართველთა კეთილშობილი სტუმართმოყვარეობა“.

ფრიად შთამბეჭდავია ალ. დიუმას ნათქვამი: „თუ მოისურვებთ გაიგოთ, რამდენ სხვადასხვა ტომს შეადგენს კავკასიის ხალხი, დაწყებული აფშერონის კონცხით, დამთავრებული ტამანის ნახევარკუნძულით, გიპასუხებენ: იმდენის, რამდენიც მაისის განთიადზე ჩვენი ველების ბალახზე ნამი ციმციმებს, ან რამდენი ქვიშის მარცვალსაც აშლის დეკემბრის ქარიშხალიო. ისინი არ ტყუიან, როცა მათი მთაგრეხილების ნაოჭებს თვალს აყოლებ, თავბრუ გეხვევა, როცა მათ ტომებად დაყოფილ სხვადასხვა თაობებს ეძებ, გონება გებნევა“.

ქართველების დახასიათებისათვის საყურადღებოა ფ. ტორნაუს შემდეგი სიტყვები: «Грузины — народ добрый, откровенный, обшительный, храбрый и крайне беззаботный, любят они разгул и военные похождения» (Г. А. Дзидзария, Ф. Ф. Торнау и его кавказские материалы XIX века, Москва, 1976, с. 129).

ქართველი და კავკასიელი ხალხების შესახებ თავიანთი მოსაზრებები გამოთქვას დიდმა გერმანელმა ფილოსოფოსებმა.

კანტი (1724-1804) თავის ერთ-ერთ ნაშრომში — „დაკვირვებანი მშენიერსა და ამაღლებულ გრძნობაზე“ — წერს: „ყველა ევროპული მოგზაური, ვინც კი ჩერქეზეთსა

და საქართველოში ყოფილა, ერთხმად აღიარებს ჩერქეზი და ქართველი ქალიშვილების სილამაზესა და მომხიბვლევლობას. თურქები, არაბები და სპარსელები უთუოდ იზიარებდნენ ამ მოსაზრებას, რადგან გულით სწადდათ თავიანთი ხალხი ქართველთა სისხლით გაეკეთილშობილებინათ, რასაც სპარსულმა რასამ მიაღწია კიდევაც“.

«Если должно судить о степени умственного образования какого-нибудь народа по литературной статистике, то нет ничего легче, как оценить умственные образование Грузии, литература которой подразделялась на богословие, поэзию и историю. Цветы поэзии наполнили благоуханием все долины и увенчали все вершины Кавказа» (М. Броссе, Взгляды на историю и литературу Грузии, ж. «Министерство народного просвещения», 1838, №8, с. 274).

ქართული გამართული ენით და კულტურით მოხიბლული ყაბარდოელი ისტორიკოსი, ფილოლოგი და განმანათლებელი შორა ბეკმურზინ ნოგმოვი (1801-1844) სინანულით აღნიშნავს, რომ ყაბარდოელები არც დაფიქრებულან ქართველებთან ურთიერობით შეექმნათ თავისი დამწერლობა და აქმაღლებინათ ცოდნა: «Грузином завидую я в одном — это их древней многовековой культуре. И знаето-то, как они владеют своим языком, свободное и плавное течение их мелодичной речи зачаровывает меня. И думаю я... почаму это не нашелся до сих пор хоть один кабардинец, который догадался бы из давней дружбы черкесов с Грузией извлечь пользу для всего народа в приобщении его к свету знания, в сознании письменности» (Т. Керамев, Народ его не забудет, «Кабардинская Правда», 1944, №125).

იმ უცხოელ დამკვირვებელთა შორის, რომლებიც ქართველებს გარეგნობით, ცხოვრების წესით და კულტურით იზიბლებოდნენ, აღსანიშნავია XIX საუკუნის სპარსელ მოგზაურის მაჯდ-ოს სალტანეს შთაბეჭდილებები: „მოსახლეობის შემადგენლობა კავკასიაში ძალზე ჭრელია. ამ სხვადასხვა წარმომავლობის ხალხში ყველაზე ღირსშესანიშნავია ქართველობა, რომელიც ლამაზი და სწორნაკეთიანი ტანის მქონე ხალხად არის ცნობილი. რიგით მეო-

რეა სომხობა, რომელიც უმთავრესად ვაჭრობას მისდევს. ლეკები ძალიან მამაცები არიან და ძალზე მომრავლებულიც ამ ქვეყანაში. ამათ გარდა აქ ცხოვრობენ თათრები, თურქები, სპარსელები, აფხაზები, ჩერქეზები, ჩეჩნები.

...ქართველი ხალხი, საზოგადოდ, მშვიდობის მოყვარეობითა და სიმამაცით არიან განთქმული. საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ თათრებთან და სპარსელებთან წარმოებულ ბრძოლებში დიდ გამირობას და ვაჟკაცობას იჩენდნენ; რუსეთ-ოსმალეთის ომში გამარჯვება ქართველმა მხედრებმა მოიპოვეს, უმეტესი მათგანი მოხალისედაც კი წავიდა ომში. ახლანდელი თავადები სულ შეიარაღებული არიან (ქამარ-ხანჯლიანი კაბები აცვიან), ტკბებიან ცხოვრებით და დროს თავის გემოზე ატარებენ; დაუფიქრებლად ფანტავენ ქონებას და არცა დარდობენ ამაზე; არ ეშინიათ მისი დაკარგვისა; რასაც ქართველები ფანტავენ, იმას სომხები იძენენ.

ქართველები კულტურულ ცხოვრებაშიც იჩენენ ინიციატივას, აგროვებენ მასალებს ლექსიკონისათვის, ქართველი ერის ისტორიისათვის; აარსებენ გაზეთებს ქართულ ენაზე. დიდ გავლენას ახდენს მათზე სომხების მანერა, მათი დღევანდელი ცხოვრების ყოფითი პირობები, მათი მისწრაფებები, ჩვევები და ადათები. ქართველებში გზას იკაფავს აგრეთვე რუსეთის ყოფაც, მაგრამ ძირითადი მათთვის მაინც არის ძველი ტრადიციული ყოფა, საკუთარი წესი ცხოვრებისა, რომელიც ახლაც არ გაუგდიათ ხელიდან. ჩაცმულობა ძველი აქვთ, ქალებიც კი ტრადიციულ სამოსს ატარებენ. ამიტომ, სადაც არ უნდა წავიდნენ ისინი, ყველა გამოარჩევს ქართველს. ერთ ქართველს რომ გადაუღოთ ფოტოსურათი, ამით მთელ ქართველობაზე შეიძლება შეექმნას კაცს წარმოდგენა, მთელი ერის სურათი დაიხატება“ (მაჯდ-ოს სალტანე, ქალაქ თბილისის აღწერა, გამოსცა გ. მამაცაშვილმა, თბ., 1971, გვ. 16; 40-41).

ცნობილია, რომ საქართველოსადმი რუსეთის იმპერიის ინტერესები გაჩნდა ჯერ კიდევ საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე. ნათქვამის დამადასტურებელია მონაცემები რუსი ელჩების საქართველოში დიპლომატიური მისიის შესახებ. ამასთან ერთად საყურადღებოა ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში მყოფი რუსი ელჩის დაკვირვება ქართველი ხალხის მეომრული სულისკვეთების შესახებ. სამაგალითოდ აქ შეიძლება დავიმოწმოთ 1715-1718 წლებში ირანში ელჩად მყოფი არტემ ვოლინსკის შეხედულება ქართველთა საბრძოლო თვისებების შესახებ:

„მთელ ირანში საუკეთესო სამხედრო ძალად ქართველთა ჯარი მიიჩნევა. ქართველები ნამდვილი მეომრები არიან მე გამიგია, რომ საქართველოში ლაშქარის შეკრება 12-20 ათასამდე შეიძლება. ირანში, როგორც წესი, სპასალარებად ქართველი ბატონიშვილები ინიშნებიან. ასევე მეტწილად ქართველებს ნიშნავენ ირანის ჯარში სხვადასხვა მაღალ თანამდებობაზე. ადრე, ჯერ კიდევ დიდი შაჰ-აბაზის დროს და აგრეთვე ახლანდელი შაჰის სხვა წინაპრების დროსაც. ირანელებს თურქებთან, ინდოელებთან და სხვა ხალხებთან ომებში ყველა გამარჯვება ძირითადად ქართველთა მეშვეობით აქვთ მოპოვებული... თუ ქართველი ბატონიშვილები და მათი დიდებულები და აზნაურები ერთმანეთში შეთანხმებას მიაღწევენ, ჭეშმარიტად შეძლებენ არა მარტო სპარსეთის უღლებისაგან განთავისუფლებას, არამედ თვით სპარსეთის ტერიტორიის დაკავებასაც. ირანელების კავალერია ქართველებს ვერასოდეს გაუმკლავდება, სამჯერ რომ ჭარბობდეს რიცხოვნობივად, ხოლო თუ ჩვენ ქართველთა ჯარს 20 რეგულარულ ესკადრონს მიუვმატებთ, ქართველებთან ერთად მთელს სპარსეთსაც ადვილად დაეღლაშქრავთ“ (რუსი ავტორები ქართველების შესახებ).

გამონათქვამებმა ქართველების შესახებ კიდევ უფრო იმატა რუსეთთან საქართველოს შეერთების დროიდან. რუსეთის კოლონიალური პოლიტიკის შედეგი იყო დიდძალი

სამეცნიერო ლიტერატურის შექმნა რუსულ ენაზე. სხვადასხვა ჟანრის ნაშრომთა ავტორები მკითხველს თავიანთ შთაბეჭდილებებს აცნობდნენ ჩვენი ქვეყნისა და მისი მოსახლეობის შესახებაც. ბუნებრივია, რომ ისინი, საქართველოს განიხილავდნენ რუსეთის იმპერიის შემადგენელ ნაწილად და ამ პრინციპით აღგენდნენ სასკოლო სახელმძღვანელოებსაც. სამაგალითოდ შეიძლება დავიმოწმოთ ა. სპირიდონოვის ავტორობით 1915 წელს გამოცემული რუსეთის გეოგრაფიის სახელმძღვანელო, რომელშიც მოცემულია ქართველთა შემდეგი დახასიათება: «Грузины – народ «картвельскаго племени», въ составъ котораго входятъ родственные имъ лазы, мингрельцы, гурийцы, имеретинцы, сванети, пшавы, хевсуры, тушины и др. Это-один из красивейшихъ народовъ на Кавказе, среднаго роста, с гибкими и стройнымъ станомъ, благородными чертами лица, черными волосами и темными блестящими зглазми. Большинство ихъ очень привязаны к родине, безпечны, жизнерадостны и гостеприимны, любятъ пышные наряды и танцы, большие балагуры и весельчаки; отличаются хорошими умственными способностями и имеютъ богатую древнюю письменность» (А. Спиридонов, Учебник географии России, СПб., 1915, с. 194-195).

როგორც ეხედავთ, წიგნის ავტორმა ქართველების დახასიათებაში სასიკეთო სიტყვებიც გაიმეტა, მაგრამ იმ მთავარი ტენდენციის გამოვლინებით, რაც დამახასიათებელი იყო რუსეთის იმპერიული პოლიტიკისათვის – „დაყავი და იბატონე“. ამ სახელმძღვანელოშიც მკაფიოდ აირეკლა ქართველი ხალხის დაქუცმაცების იდეა. მოსწავლე ახალგაზრდობასაც უშურველად უნერგავდნენ იმას, რომ ქართველი ერი მონოლითური ეთნო-სოციალური ორგანიზმი კი არ იყო, არამედ მის შემადგენელ ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს ქართველებთან მხოლოდ ნათესაობა აკავშირებდათ.

ესოდენ გამჭვირვალე ველიკორუსული შოვინისტური თეორიისაგან დამოუკიდებლად საღად მოაზროვნე არაერთი რუსი სწავლული ქართველთა დახასიათებაში გამოირიცხავდა ამგვარ დანაწევრების პრინციპს. ამაზე მიგვა-

ნიშნებს ლ. ტოლსტოის გამოხატულები: «Это милейший народ, это грузины, и умные и кроткие и добрые». ასეთივე სიბოროტეობა 1883 წელს საქართველოში მეოფი ა. ოსტროვსკის სიტყვებში: «...Красота жителей, их живописные костюмы — все это способно наполнить восторгом самую черпую душу. На станцин Самтрედия огромная толпа народа: и лица, исполненные экспрессии, и костюмы... так картины, что смотришь на них уже не с удавлением, а с изумлением, и думаешь, не сон ли это».

მცირერიცხოვანი ერების ერთ ხალხად შერწყმის იდეას აშკარად ეწინააღმდეგება რუსი მწერალი ვ. ბელოვი: «Меня, русского человека, отнюдь не радует, допустим, перспектива медленного, постепенного исчезновения одного народа, его полного слияния с другими народами. Какая тоска пришла бы на землю, какая скука нахлынула бы, если бы остался всего один язык, похожий на эсперанто! Зачем мне такое будущее, если люди будут есть одиноковую еду, носить одиноковые одежды, строить одиноковые жилища?».

მ. გორკიმ თავისი შემოქმედების წყაროდ მიიჩნია საქართველო მისი დიდებული ბუნებით და რომანტიკული ხალხით: «Я так горячо люблю это прекрасно. страну, олицетворение грандиозной красоты и силы, его горы, окриленные снегами, долины и ущелья, полные веселого шума быстрых, певучих рек, и ее красивые, гордых детей... можно думать, что именно величественная природа страны и романтическая мягкость ее народа — именно эти две силы — дали мне толчок, который сделал из бродяги — литератора».

თვით რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ მეორეც კი ეერ ფარავდა თავის სიმპატიებს ქართველების მიმართ. როდესაც მას აცნობეს, რომ ბათუმის ახლოს მდებარე ჩაქეში ჩაის მოყვანა იყო შესაძლებელი, მან „докладной“-ზე დააწერა «Как мне известно чай требует колониального труда, и мне не хотелось, чтобы, такая прекрасная нация, как грузины, перерождались».

საბჭოურ პერიოდში ქართველების შესახებ თავისი აზრი გამოხატა ა. ვ. ღუნანერსკიმ: «Пожалую, из всех стран составляющая Советской Союз, Грузия по давности своей культуры является наиболее древнецивилизированной».

წარმოდგენილი მიმოხილვიდან, რომელშიც სხვადასხვა ეპოქის სწავლულთა გამონათქვამებიც არის ციტირებული, გარკვეული წარმოდგენა იქმნება ქართული ანთროპოტიპისა და ეთნოკულტურული რენომეს შესახებ.

www.mtsignobari.ge

დაიბეჭდა შპს „მნიგნობარის“ სტამბაში

0102, ქ. თბილისი, კიევის ქ. №10; ტელ.: 294 05 71